RADNIČKI POKRET I DJELOVANJE KOMUNISTA U VINODOLU DO 1941.

(OSVRT NA NEKA PITANJA)*

Vinko Antić

UVOD

Poslije hrvatsko-ugarske nagodbe (1868) i mađarske »otmice« Rijeke u cilju prodora na Jadransko more i stvaranja ekspazionističke baze u gradu na Rječini, u sasvim se novom položaju nalazi područje banske Hrvatske od uključivo Sušaka do južno od Karlobaga. Ono se od tada pretežno naziva Hrvatskim primorjem, za razliku od primorja Istre i Dalmacije koje su također hrvatske zemlje, ali su tada bile podvrgnute izravno Beču i smatrane su »austrijskim« pokrajinama. I sva mjesta duž Hrvatskog primorja, naročito luke Bakar, Kraljevica, Senj i Karlobag, izložene su privrednoj stagnaciji, pa i propadanju, pred usponom Rijeke do kojega i dolazi od 70-ih godina 19. stoljeća. Kada su u tim mjestima ukinute slobodne luke u korist Rijeke i Trsta, ondašnji zastupnik Bakarskog kotara Erazmo Barčić ukazao je 14. siječnja 1885. u Hrvatskom saboru na ekonomsko propadanje Hrvatskog primorja i između ostaloga rekao:

> »Odkada bijaše Karlovačko-riečki željeznički vlak prometu predan, od onoga dana izčeznuo je u gradu Bakru i posljednji trag jednom bujne trgovine, veličanstvena luka je prazna, narod u gradu i u okolici pogiba, isto tako u Bagu i Kraljevici, samo u Senju, hvala njegovom zaleđu, koje se s nikakvom željeznicom ne dotiče, premda mnogo izgubi, uzdržalo se je nešto trgovine. Magjari milijune troše za podizanje

---

* Ovaj prilog je nacrt za širu raspravu ili veće djelo. Stoga je autor ovdje dotakao samo neka pitanja iz povijesti radničkog pokreta i djelovanju komunista u Vinodolu, a koje je još i onako nedovoljno istraženo za sva mjesta. Više primjedaba za dopunu priloga, naročito za razdoblje 30-ih godina do 1941, dali su recenzenti Petar Frković, Blaž Kalafatić, Zvonko Petrinović, Mladen Plovanić i Andrija Tus. Na tom im zahvaljujem. Osim toga upućujem na posebne članke o pojedinim vinodolskim mjestima u ovom Zborniku, koji upotpunjuju ovu raspravu.

odmetnice Rieke, dočim naša kr. zemaljska vlada ništa ne radi za naše Primorje, premda bi po mojem mnienju morala nešto učiniti iz autonomnih sredstava, da priskoči u pripomoć našem Primorju te da ako imade kakova upliva, taj upliv uloži da se budi kakove investicije upotriebe, da se njimi Primorje od posvemašnje propasti spasi.«[1]

Da se spriječi nazadak hrvatskoprimorskih mjesta u neposrednoj blizini »mađarske« Rijeke u procvatu, nastojanja primorskih Hrvata usmjerena su na razvitak brodogradnje i na osnivanje parobrodarskih društava (Kraljevica i Senj) te na uvođenje vlastitih parobrodarskih pruga između Senja i Rijeke. Uz to, poslije prvih uspješnih početaka razvitka turizma u Opatiji angažiranjem austrijskog kapitala, počinje i turistički razvitak Kraljevice, Bakra, Novoga, Crikvenice i Selaca. Do toga dolazi iz očite spoznaje da u godinama sve većeg iseljavanja primorskoga svijeta u obje Amerike treba potražiti za razvitak krvatsko-primorskih mjesta i nove putove, dakle i turističke.

A položaj radnika u Hrvatskom primorju bio je vrlo težak. U Vinodolu su mještani obrađivali svoju zemlju, negdje plodniju, drugdje manje plodnu, ali i pažljivo obrađena zemlja nije davala dovoljno plodova za prehranu svih stanovnika. Stoga su Vinodolci u velikom broju prepuštali svoj dom i djecu svojim ženama s tim da one vrše sve poslove u kući i na zemlji, a oni su morali u svijet na zaradu. Odlazili su svake godine u proljeće na sezonski rad u zemlji, tadašnjoj Austro-Ugarskoj, a vraćali su se sa skromnim uštedevinama pred zimu kada su prestajali građevinski radovi. Kako se međutim ni ovim načinom često nije stjecalo dovoljno sredstava za život obitelji, to su mnogi Vinodolci napuštali domovinu i za više godina i odlazili preko oceana. Ovakve socijalne prilike u ekonomski zaostalom Vinodolu, a uz to i nacionalno ugnjetavanje tuđinskih vlasti iz Beča i Pešte i nametanja nenarodnih režima u Hrvatskoj, poticali su na razmišljanja i o položaju radnika i njegovoj borbi za bolji život, pa i za pojavu naprednih, revolucionarnih ideja.

U tom razdoblju od 70-ih godina 19. stoljeća do početka prvoga svjetskog rata kojega se završetkom završava razdoblje mađarske vlasti u Rijeci i pokušaja prodiranja uzduž obale Hrvatskog primorja (pokušaj mađarskog prodiranja u Crikvenicu od 1892. u cilju izgradnje jakog turističkog središta, jedne nove, »mađarske« Opatije, i podnošenje početkom 1914. zakonske osnove o izvlaštenju morske obale Hrvatskog primorja), primorski Hrvati postižu, međutim, i znatan napredak na kulturnom polju unatoč svima poteškoćama i teškim uvjetima za privredni razvitak primorskih mjesta. Tako su već u osmom desetljeću 19. stoljeća osnovane tiskare u Senju i Kraljevici (1873), Bakru (1877) i Sušaku (1878) i počinju izlaziti razni listovi. To su kraljevički »Primorac« (1873—1878), senjski »Radiša« (1875), bakarski »Galeb« (1878—

[1] Saborski dnevnik god. 1884—1887. Sv. II. Zagreb 1887, str. 366.

—1880) i sušačka »Sloboda« (1878—1883). Ujedno se štampaju raznovrsna književna i znanstvena djela.[2]

Pojava i širenje tiskane riječi u Hrvatskom primorju 70-ih i 80-ih godina 19. stoljeća ojačala je nacionalni otpor protiv nasrtljivog mađarskog prodiranja na hrvatskoprimorska tlo. Uz to u toj štampi, naročito u sušačkoj »Slobodi«, surađuju mladi radikalni pravaši, a u njihovu radikalizmu javljaju se i socijalističke misli, pa se tako pojava takvih misli u Hrvatskom primorju može pratiti već potkraj 70-ih i 80-ih godina. Tako je u »Slobodi« 1879. objavljen članak Ilije Milarova[3] »Misli o pokretu u Rusiji«. U njemu se govori o socijalističkim idejama. Tako su se ove širile i putem pravaškog lista »Sloboda« i vršile su svoj utjecaj jer se ovaj list mnogo čitao tada u Hrvatskom primorju. To se posvjedočuje i u »Spomenici 50-godišnjeg obstanka Sbora duhovne mladeži u Senju«. U njoj se naime kaže: »U Hrvatskom se primorju ugnijezdila 'Sloboda', do svakog kutića primorske kućice dopire njen dah.«[4]

No osim spomenutog članka u »Slobodi« isti Milarov objavio je i veću raspravu »Pogled na razvitak ruskoga društva i literature« u almanahu »Hrvatska«. Tiskan je u Sušaku 1882. za godinu 1881. u izdanju Hrvatske mladosti stranke prava. Milarov u njoj zastupa napredna gledanja o ulozi literature u odnosu na razvitak društva i o ulozi literarne kritike u razvitku literature, pa spomnje nosioce progresivnih ideja u ondašnjoj ruskoj literaturi, kakvi su bili Bjelinski, Černiševski, Dobroljubov i Pisarev.

Izlaganja I. Milarova čitala je ondašnja omladina Hrvatske uopće i tako upoznavala napredne ideje, pa i ideje socijalističke. Takvo štivo čitalo se i u Hrvatskom primorju, pojavivši se u njegovu kulturnom središtu, u Sušaku.

Uz to, sušačka je »Sloboda« objavila iste godine (1882) u izvatku proglas zagrebačkog pravaškog radikalnoga kruga — kojemu je pripadao i I. Milarov — o pokretanju naprednog časopisa »Svijetlo«. U tom proglasu uredništvo veli da će taj »naučno-literarni žurnal« pisati na način »da se i hrvatsko društvo upozna sa onimi rezultati znanosti i napredne hrvatske misli, na kojih se temelji sav ekonomski progres, a i sloboda velikih naroda.«[5]

Proglas je u Zagrebu bio zabranjen i časopis nije izašao. Njegov predviđeni urednik, Mijo Tkalec, inače zastupnik Stranke prava u kojoj su se pojavili radikalni elementi, podnio je na sjednici Hrvatskog sa-

---

[2] Vinko Antić, Mladi Kranjčević, Riječka revija, VIII/1959, br. 3—4, str. 220—222 i zasebno, str. 8—9; Isti, Tiskarstvo u Senju u XIX i XX stoljeću, Riječka revija, XI/1962, br. 3—4, str. 81—86; Isti, Rad i djela senjskih tiskara XIX i XX stoljeća, Senjski zbornik, VI/1975, str. 151—158.

[3] O Iliji Milarovu vidi: Franjo Bučar, Bugari i »Obzor«. Obzorova spomen-knjiga 1860—1935. Zagreb 1935, str. 252.

[4] Spomenica 50-godišnjeg obstanka Sabora duhovne mladeži u Senju. Senj 1896, str. 28.

[5] Aleksandar Flaker, Časopis »Svijetlo«. Zbornik radova II. Zagreb 1954, str. 142.

bora 19. travnja 1882. interpelaciju protiv zabrane toga proglasa.[6] A broj sušačke »Slobode« u kojemu je objavljen izvadak iz proglasa, bio je zaplijenjen. U zapljeni se izričito kaže da se tim proglasom »nastoji po smjeru i sadržaju izopačavanjem stvarih uzdrmati pravne pojmove o vlasništvu s nakanom da se šire u narodu načela socijalno-komunistička«.[7] Očito je to značajna potvrda u praćenju socijalističkih misli već početkom 80-ih godina u Hrvatskom primorju. Naime, policijska motivacija ove zabrane jednog broja sušačke »Slobode« pokazuje kako su onih godina proganjane napredne ideje, ali se istodobno govori i o tome da je pravaška »Sloboda«, izlazeći u Sušaku, podržavala mlade radikalne pravaše, objavljujući njihov proglas o pokretanju časopisa »Svijetlo« i šireći tako njihove ideje. A one su plašile konzervativne slojeve društva, napose tuđinskog režima. Za njih su one bile »bauk«, kako je to rečeno već u Komunističkom manifestu 1847. godine.[8]

No usprkos svima zabranama i konzervatizmu građanskog društva Hrvatske onoga doba, socijalističke ideje prodiru i u hrvatsku književnost. Tako niz mladih književnika prolazi kroz socijalističku razvojnu fazu, kako piše književni historičar Antun Barac, pa o tome kaže ovo:

> »S idejama socijalizma hrvatski su se intelektualci počeli da upoznavaju već šezdesetih godina. U 'Pozoru' i 'Narodnim novinama' imade u to vrijeme veći broj informativnih članaka o radničkim gibanjima na zapadu, o teoriji socijalizma itd. U najvećem dijelu tih članaka proglašavao se socijalizam importom Nijemaca, uperenim protiv nacionalnih interesa Hrvata. Priznavati se socijalistom značilo je za mladog intelektualca u Hrvatskoj sedamdesetih godina veliku smjelost, pa je to kod mnogih doista bila više afektacija negoli posljedica pravoga uvjerenja. Međutim je u osamdesetim godinama socijalizam među hrvatskom omladinom zahvatio sve više terena. Sve se to odrazilo i u hrvatskoj književnosti onih godina, gotovo na isti način kako je to bilo u Srbiji.«[9]

A o takvim raspoloženjima omladine u njenim studentskim danima pisao je i književnik Ksaver Šandor Đalski. U svom autobiografskom prilogu »Za moj životopis« iz 1898. on kaže ovo:

> »Među mojim sumišljenicima na akademiji našao se jedan, koji je bio socijalista — dapače komunista. On je branio parišku komunu. Po njemu saznam za djela Schulz-Delitscha, Marxa i drugih. Naravski da mi je prvo bilo da dodjem do tih knjiga i da ih pročitam, a onda — što ću da tajim — bio sam nakon pročitanja uvjeren o potrebi, da ljudsko društvo promijeni svoje uredbe i da sirotinja jadna dodje do svojih prava — jednom riječi — da budem komunista po svom uvje-

---

[6] Saborski dnevnik god. 1881—1884. Sv. I. Zagreb 1884, str. 252—253.

[7] Narodne novine, XLVIII, br. 81, 8. VI 1883. Također: A. Flaker, nav. rad u bilj. 5.

[8] Komunistički manifest počinje s ovim riječima: »Jedan bauk kruži Evropom — bauk komunizma. Sve sile stare Evrope ujedinile su se u svetu hajku protiv toga bauka, papa i car, Meternih i Gizo, francuski radikali i njemački policajci.« K. Marks — F. Engels, Komunistički manifest. Izdanje izdavačkog poduzeća »August Cesarec«. Zagreb 1975, str. 35.

[9] Antun Barac, Kovačićeva »Ladanjska sekta« prema Lazarevićevoj »Školskoj ikoni«. Članci o književnosti. Zagreb 1935, str. 60.

renju. I u tom razmaku novih misli, novih osjećaja nije mi bilo dovoljno, da si složim osnove za rasprave, već sam morao fantaziji dati njeno pravo i uzeo sam pisati velik socijalistički roman pod naslovom 'Sin budućnosti'.«[10]

Tako su, ukratko prikazano, socijalističke ideje prodirale u hrvatske mlade intelektualne krugove.

Ali u isto vrijeme, naime 80-ih godina, te su se ideje širile i u Hrvatskom primorju, u mladom književnom krugu, kako to pokazuje i pojava pjesnika Silvija Strahimira Kranjčevića. I on prolazi kroz socijalističku razvojnu fazu, prihvaćajući radikalne ideje. On je o svome VIII razredu senjske gimnazije iz 1883. kasnije zapisao ovo: »Cijeli moj razred bijaše pun nekakvih jakobinaca, trebala im samo kakva glava.«[11] Nazvavši svoje drugove tim imenom, Kranjčević je dakle rekao da su oni težili do krajnjih granica za slobodom i jednakošću. Takav bijaše i on sâm kao pjesnik, izdavši 1885. svoju prvu zbirku pod naslovom »Bugarkinje«. Tako u pjesmi »Suzi roblja« pjeva »o mužu onom, kog rodiše milioni, da satare krivdu gromom«, u pjesmi »Na odru staroga ljeta« odlučuje se za pjesnika borca, poštenjaka, patnika, a u pjesmi »In tyranos« buntovan je i radikalan, pa prijeti i šiba. Konačno, 1885. objavljuje i pjesmu »Radniku«, revolucionarnu i dalekovidnu, iako u njoj još ima i mističnih elemenata. Nastala inače u doba prvih početaka radničkog pokreta u Hrvatskoj, to je prva takva pjesma u hrvatskoj književnosti, nova po sadržaju, revolucionarna po tome što se obraća novoj društvenoj snazi kojoj dosuđuje zadaću da oblikuje novo društvo. Tu snagu, jasno je, Kranjčević gleda u — radniku, pa mu u završnom stihu te pjesme upućuje i ovu poruku:

Ti si pozvan svima nam budućnost stvarat;
— Ajd — pa ju stvori!

Eto, takve su bile političke, društvene i kulturne prilike u Hrvatskom primorju 80-ih godina 19. stoljeća. I tada je dvadesetogodišnji pjesnik senjskoga književnoga kruga pod utjecajem pravaškog radikalizma i pojave socijalističkih ideja napisao pjesmu posvećenu radniku kao nosiocu društva budućnosti. A takva je pjesma već tada bila zapažena. Kritičar Milivoj Šrepel u prikazu Kranjčevićeve prve zbirke istakao je upravo tu pjesmu, njenu »krasnu tendenciju«, tj. ideju jednakosti ljudi i ulogu radnika u stvaranju bolje budućnosti«.[12]

No, osim književnih djela, širenju socijalističkih ideja u Hrvatskom primorju pridonosi i organiziranje radnika u Rijeci u posebno »Radničko društvo« (Società operaia fiumana). Osnovano je 27. siječnja

---

[10] Ksaver Šandor Đalski, Djela I. Zagreb 1952, str. 407.

[11] Ivo Frangeš, Dva nepoznata rukopisa Silvija Strahimira Kranjčevića. Mogućnosti, V/1958, br. 10, str. 740.

[12] Milivoj Šrepel, Bugarkinje. Spjevao Silvije Strahimir Kranjčević, u Senju 1885. Vienac, XVII/1885, br. 33, str. 522—525. Također: A. Barac, Hrvatska književna kritika II. Razdoblje realizma. Zagreb 1951, str. 173—179.

1884. i okupilo je radnike raznih nacionalnosti: Hrvate, Talijane, Mađare i Nijemce. Iduće godine (1885) u Rijeci je počeo izlaziti i tjednik »L'Operaio« (Radnik). S druge strane, u Zagrebu se 1892. štampa socijalistički list »Sloboda« koji je od osnutka Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije 1894. godine i njeno glasilo. Obje činjenice — organiziranje radnika u Rijeci i osnutak Socijaldemokratske stranke te izlaženje njena glasila Slobode — od značenja su i za širenje socijalističkih ideja u cijelom Hrvatskom primorju potkraj 19. i početkom 20. stoljeća.

One se šire i u Vinodolu, značajnom dijelu Hrvatskog primorja. Istina, ovo razdoblje od nekoliko desetljeća, od 70-ih godina 19. stoljeća do prvog svjetskog rata, potrebno je još istražiti i proučiti u privrednom, političkom i kulturnom pogledu da bi se moglo točno pratiti i širenje socijalističkih ideja. Ipak neki podaci govore i sada da su radnici u Vinodolu sticali klasnu svijest, da su upoznavali i prihvaćali socijalističke ideje kako su do njih dopirale i da su reagirali na izvjesne događaje. Za ovu priliku i svrhu evo nekoliko podataka koji potvrđuju širenje socijalističkih ideja u Vinodolu u navedenom razdoblju:

a) Bribirski su radnici — kako su potpisani u brzojavu — pozdravili održavanje javne pučke skupštine u Zagrebu 15. rujna 1892. s dnevnim redom: Stanje radništva, 2. Radnička štampa, 3. Radničko udruživanje. Oni su »poručili braći«, kako sami vele, tj. zagrebačkim radnicima, ovo: »Nastojte muževno, da se poboljšaju odnošaji radnika. Pridružujemo se vašem zaključku«. Prema riječima Vlada Oštrića, to »bi mogao biti prvi vanjski znak prihvaćanja socijalističkog pokreta u Hrvatskom primorju.«[13]

b) Radnici iz Grižana brzojavno su pozdravili II kongres Socijaldemokratske stranke u Hrvatskoj i Slavoniji koji je održan 1896. Brzojav je objavljen u socijalističkoj »Slobodi« 7. siječnja 1897.[14]

c) Novljanin Bogoslav Mažuranić branio je, kao zastupnik Vinodola, u Hrvatskom saboru 1899. izlaženje socijalističke »Slobode« putem dviju interpelacija.[15] On nije bio socijalist, ali je kao slobodouman političar branio slobodu štampe od progona Khuenova režima. Vijesti o tome doprle su i u Vinodol, a napose u Novi Vinodolski, pa su se tada novljanski radnici zainteresirali za socijalističku »Slobodu«, i to »toli za list i smjer koji zastupa, koli i za samu stranku«, kako pišu u dopisu »Slobodi«. Tome dodaju da je pravac tog lista upravo onaj »za kojim i mi sami težimo«.[16] Nešto kasnije, 1909. godine, novljanski

---

[13] Vlado Oštrić, Hrvatsko primorje, Gorski kotar, Rijeka i Istra u djelatnosti hrvatskih socijalista 1892—1912. Jadranski zbornik, VIII. Rijeka — Pula 1973, str. 310, bilj. 8.

[14] Isto, str. 310.

[15] V. Antić, Odbrana socijalističke štampe u Hrvatskom saboru 1899. godine. Dvije interpelacije zastupnika Vinodolskog kotara Bogoslava Mažuranića. Riječka revija, V/1956, br. 4, str. 142—147. Isti: Vinodolska Selca u borbi. Selca 1975, str. 92—97.

[16] Sloboda. 23. II 1899. V. Oštrić, nav. rad, str. 310—311.

radnici Mate Žanić Pužić i Branko Radetić Lulić donijeli su u Novi marksističke novine i brošure iz Njemačke, vrativši se s posla, i davali ih radnicima na čitanje. Tada ih je mjesni župnik Mate Cvetkov napao u crkvenoj propovijedi kao bezvjerce.[17]

d) U Selcima je u Hrvatskoj pučkoj knjižnici sačuvan primjerak »Zapisnika IV zbora Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije«, tiskan u Zagrebu 1907, dok je sam zbor održan u Osijeku od 23. do 26. prosinca 1906. Sačuvan je također u jednoj privatnoj knjižnici i primjerak knjige Augusta Bebela »Žena i socijalizam«. Tiskana je u Zagrebu 1913, a nju je u svoje rodno mjesto donio Silvestar Antić Kombolić.[18]

e) U prvomajskoj proslavi u Rijeci sudjelovali su 1910. godine uz riječke i sušačke također radnici iz Crikvenice sa stjegonošom koji je nosio crvenu zastavu. To se ponavlja i 1911. godine, kako se vidi iz izvještaja riječke policije.[19]

Ovi su podaci sami po sebi značajni. Oni potvrđuju da je socijalistička misao na neki način prisutna i u redovima vinodolskih radnika. To je dvadesetak godina prije oktobarske revolucije, to je vrijeme Austro-Ugarske, dakle još prije stvaranja prve jugoslavenske države, kraljevine SHS. Svakako navedene skupne ili pojedinačne pojave odrazuju mišljenja onih dana, ukazuju na širenje socijalističkih ideja. Ali one još ne potvrđuju organizirano djelovanje socijalističkih snaga onoga vremena na okupljanju vinodolskih radnika u redove Socijaldemokratske stranke. Tako od prvoga svjetskog rata, koliko se do sada zna, u Vinodolu ne postoje organizacije te stranke, kakve inače tada djeluju u drugim krajevima Hrvatske i Slavonije, a posebno u Dalmaciji, pa i u Istri.

Ipak, kada je riječ o radničkom pokretu u Vinodolu uopće, potrebno je ukazati na pojavu socijalističkih ideja i na njihovo širenje, iako ono nije ni preširoko ni čvrsto do prvoga svjetskog rata. Važno je, međutim, da se te ideje javljaju. Jer poslije propasti Austro-Ugarske i odluke Hrvatskog sabora o kidanju veza s Ugarskom (29. listopada 1918) i o stvaranju države SHS, socijalistički pokret počinje se razvijati organizirano i u Vinodolu. Nije dakle više riječ samo o širenju socijalističkih ideja koje se sada prihvaćaju nego i o političkom djelovanju s pozicija socijalizma.

U razdoblju od 1918. do 1941. godine, dakle u vrijeme postojanja stare Jugoslavije, radnički se pokret u početku razvija u okviru Socijal-

---

[17] Ivan Radetić Ferdo, Novi Vinodolski u Narodnooslobodilačkoj borbi 1941—1945. godine. Spomen-knjiga Narodne čitaonice Novi Vinodolski. Novi Vinodolski 1958, str. 10.

[18] Pobliže: V. Antić, Vinodolska Selca u borbi..., str. 98—101.

[19] Anton Herljević, Dokumentacija arhivske građe u radničkom pokretu u Rijeci. Vjesnik Historijskog arhiva u Rijeci. Sv. V. Rijeka 1959, str. 7—117. Vidi također: V. Antić, Pojava socijalističkih ideja od 80-ih godina 19. stoljeća u Hrvatskom primorju. U knjizi: Materijali naučnog skupa »Prvo radničko društvo u jugoslavenskim zemljama — Osijek 1867«. Slavonski Brod 1969, str. 258—259.

demokratske stranke Hrvatske i Slavonije. Međutim ,od Kongresa ujedinjenja (krajem travnja 1919) radnici Vinodola organizirani su pretežno u Socijalističkoj radničkoj partiji Jugoslavije (komunista), odnosno od Vukovarskoga kongresa u Komunističkoj partiji Jugoslavije. Od 1. kolovoza 1937. u njenu sastavu djeluje Komunistička partija Hrvatske. No samo prve dvije godine rad je Partije dozvoljen (1919—1920), dok u razdoblju od 1921. do 1941, dakle punih dvadeset godina, komunistički se pokret razvija u ilegalnim uvjetima, a radnički pokret u ilegalnim i legalnim, kada npr. sindikalne organizacije URSS-a i HRS-a djeluju legalno.

U prikazu dvodecenijskog razvitka radničkog pokreta u Vinodolu prema povijesnim tokovima i zbivanjima vrlo je kratko razdoblje legalnog rada KPJ (1919—1920), ali se ona i za to kratko vrijeme dobro afirmira u redovima vinodolskog proletarijata. Nasuprot tome, dugo traje period ilegalnog rada KPJ do sastanka komunista Vinodola s Radom Končarom, sekretarom CK KPH, početkom 1941. godine i napadaja fašističkih sila na Jugoslaviju.

1. SVRSTAVANJE VINODOLA U REDOVE REVOLUCIONARNOG RADNIČKOG POKRETA 1919—1920.

Poslije odluke Hrvatskog sabora o raskidu svih veza s Ugarskom (29. X 1918) i o stvaranju SHS-države (1. XII 1918) radnički pokret u Vinodolu počinje se razvijati organizirano. To nije bila izolirana pojava; ona se javlja u okviru djelovanja Socijaldemokratske stranke u Hrvatskoj i Slavoniji. Utjecaj Oktobra i žive riječi vojnika povratnika s ruskog fronta i iz zarobljeništva postoje u ondašnjim političkim zbivanjima. U zagrebačkoj socijalističkoj »Slobodi« krajem 1918. izlazi »Dopis iz Grižana«, a početkom 1919. ona donosi vijest pod naslovom »Politička organizacija u Novom Vinodolskom«. U njoj se javlja da da je 1. siječnja 1919. u tom mjestu održan politički zbor na poticaj Mata Žanića i da je izabran mjesni odbor Socijaldemokratske stranke.[20] Održavaju se zatim politički zborovi poslije Novoga u Bribiru, Grižanima i Crikvenici. O njima piše »Sloboda« u posebnom članku »Primorje se budi« i iznosi da su te skupštine »bile svagdje dobro posjećene«.[21] Za grižanski i crikvenički zbor i kotarski predstojnih u Crikvenici kaže da su bili »prilično posjećeni«.[22] A sušačke »Primorske novine«, dakle građanska štampa, pišu za »socijalističku skupštinu u Crikvenici« (kako glasi i naslov članka) da joj je prisustvovalo mnogo rad-

---

[20] Sloboda, Zagreb 29. XII 1918. i 14. I 1919. Također: V. Antić, Vinodolska Selca . . ., str. 111.

[21] Sloboda, Zagreb, 18. III 1919. Članak je u cjelini preštampan u brošuri »Radnički pokret u Vinodolu i NOB«. Crikvenica 1959, str. 5—6. Djelomično u djelu »Vinodolska Selca u borbi . . .«, str. 113.

[22] Predsjedništvo kr. kotarske oblasti u Crikvenici broj 113. Prs. velikom županu Županije modruško-riječke k broju 889/VŽ, ex 1919. Arhiv Hrvatske, Zagreb (AHZ).

nih ljudi, da je osnovana organizacija Socijaldemokratske stranke i da će ova »rukovoditi radničku stvar u onom kraju«.[23]

To su počeci organiziranog djelovanja Socijaldemokratske stranke u Vinodolu, do kojega nije došlo, kako je spomenuto, do prvoga svjetskog rata, iako su i do tada širene socijalističke ideje. To se naglašava i u spomenutom članku u »Slobodi« riječima da je stranka »po prvi put ... mogla ... sada istom da obdržava javne skupštine u našem Vinodolu.«[24] Istodobno su osnovane i mjesne organizacije Socijaldemokratske stranke i to, koliko se dosad zna, u Novom Vinodolskom, Bribiru, Grižanama, Crikvenici i Selcima. Ova posljednja (selačka) imala je krajem travnja 1919. već 90 članova s 89 izdanih članskih karata. Njih 17 sačuvano je do danas.[25] Po svima vinodolskim mjestima radnici su tada vjerojatno učlanjeni u Socijaldemokratsku stranku, ali je njihov broj nepoznat i nisu im sačuvane članske karte.

Tako u prva četiri mjeseca 1919. godine u Vinodolu djeluju mjesne organizacije Socijaldemokratske stranke. Međutim, poslije Kongresa ujedinjenja (20—23. IV 1919) i stvaranja od dotadašnjih socijaldemokratskih stranaka u pojedinim jugoslavenskim zemljama *jedne stranke*, tj. Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista), radnički pokret u Vinodolu učvršćuje se pretežno prema programu nove stranke. Okupljanju radnika u ovu stranku pridonijelo je i loše ekonomsko stanje, nezaposlenost, skupoća i uopće težak život radnika i njihovih obitelji. Na teške ekonomske prilike u Vinodolu i zbog toga na »opće nezadovoljstvo« ukazuje čak i crikvenički kotarski predstojnik u izvještaju u kojemu je riječ o »širenju boljševizma«.[26]

Da je radnički pokret u Vinodolu do polovice 1919. godine bio već ojačao, potvrđuju i same buržoaske vlasti. One ukazuju na postojanje radničkog društva »Sloboda« u Crikvenici i na organizaciju građevinskih radnika, tj. na njihov sindikat u koji su bili učlanjeni radnici iz Grižana, Crikvenice, Novoga Vinodolskog, Bribira i Selaca. Ove su organizacije upriličile i štrajk ribara i građevinskih radnika. Vlasti ukazuju posebno na jakost organizacije građevinskih radnika koja, veli se, »najviše pristaša ima u Grižanima, te izgleda da je tamo težište društva.«[27] Na jakost te organizacije ukazuje i činjenica da su na konferenciji Saveza građevinskih radnika u Zagrebu 12. srpnja 1919. sudjelovali i delegati iz Grižana i Selaca. Grižanski su delegati bili vrlo aktivni: jedan od njih, Franjo Papić, sudjelovao je u diskusiji ,a drugi, Josip Franić, bio je izabran u upravni odbor Saveza.[28]

Ovakvu aktivnost radnika u Vinodolu budno motre vlasti i krste je »boljševizmom« te nastoje spriječiti svaku »boljševičku agitaciju«.

---

[23] Primorske novine, Sušak 15. III 1919.

[24] V. bilj. 21.

[25] Spisi mjesne organizacije KPJ u Selcima. Sačuvao ih je Ivan Lončarić Papić i 1959. ustupio Narodnoj knjižnici u Selcima.

[26] V. bilj. 22.

[27] V. bilj. 22.

[28] Istina, Zagreb, 17. VII 1919, br. 5, str. 8.

Predsjedništvo zemaljske vlade u Zagrebu posebno zahtijeva od velikog župana u Ogulinu u pogledu stanja u crikveničkom kotaru dvoje:

a) »da valja bezodvlačno poduzeti sve potrebne mjere, da se svaka boljševička agitacija u kotaru Crikvenica uguši«, i

b) »da svakako opisano stanje u crikveničkom kotaru iskazuje konstantni nadzor i brigu oblasti, pa će biti dobro da se dadete kontinuirano o razvitku prilika obavješćivati.«[29]

Opisano stanje potvrđuje i žandarmerijska stanica u Crikvenici kada u jednom izvještaju iznosi da u općini Crikvenici »radnički stališ naginje boljševizmu, a naročito zarobljenici koji su se povratili iz ruskog zarobljeništva«, te da se »primjećuje republikanski duh«.[30] Može se čak zaključiti da je takvo stanje bilo u cijelom Vinodolu.

I doista, takvu sliku u radničkom pokretu Vinodola potkraj 1919. i početkom 1920. godine potvrđuje i »Nova istina«, glasilo SRPJ (komunista), u svom članku »Sa naših skupština« početkom 1920, a riječ je o zborovima koji su održani potkraj prosinca 1919. Tu se kaže ovo:

> Već prve naše skupštine koje se se održavale u mjesecu ožujku prošle godine, dale su nam naslutiti, da će iz tih skupština niknuti krasno crveno cvijeće. I gle! Dobro smo slutili.
>
> Nalazeći se pred izborima za općinska zastupstva — koji su u veliko Primorcima u želudcu, sazvali su naši drugovi diljem Primorja javne skupštine i sastanke. Doznavši socijalpatriotska demokratska županijska vlast za te skupštine, ona je dozvolila putem kotarske oblasti gornje skupštine, ali ni najmanje se nije žacala starog austrijskog duha i na sve skupštine poslala nekoliko žandara.
>
> ...Usprkos nepovoljnog vremena, kiše i bure i dosta hladnog zraka — Primorje je svoje kazalo — i to će nam priznati i naši politički protivnici.«

U istom se članku zatim navodi da je skupština u Crikvenici održana 28. prosinca 1919. za to mjesto i okolicu, i dodaje se:

> »Naši drugovi iz Selaca i obližnjih mjesta dolazili su pod crvenim barjacima uz sviranje harmonike — te tako skupštini dali pravi socijalistički karakter.
>
> Ogromna skupina seljana pod crvenim barjakom — pozdraviše sakupljeni narod sa 'Živila sloboda', 'Živila III internacionala'. 'Dolje sa buržoazijom'. Ogromni povici Živio odjekivali su iz dna nadničkih duša.«

Na kraju članka koji je pisan upravo pred izbore za općinske odbore, pisac s punim pouzdanjem govori o jakosti revolucionarnog radničkog pokreta u Vinodolu i ovako završava:

> »Sva mjesta u našem lijepom Vinodolu otpočela su jedan odlučan rad na polju socijalizma, pa smo sigurni da će izbori za općinska zastupstva pokazati da je Primorje i Vinodol crven.«[31]

---

[29] Predsjedništvo kr. zemaljske vlade, broj 5618 Pr., 14. lipnja 1919. — AHZ.

[30] Komanda IV žandarmerijske brigade, Stanica Crikvenica, 24. juna 1919. — AHZ.

[31] Nova istina, br. 21, Zagreb, 9. I 1920. Prema djelu: Andrija Tus, Bribir u revolucionarnom pokretu i oslobodilačkom ratu. Zagreb 1971, str. 19—20.

I doista, povoljnu sliku o razvoju radničkog pokreta u Vinodolu u toku 1919. i početkom 1920. godine predočuju nam uspjesi Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) na općinskim izborima od 10. do 24. ožujka 1920. i pokazuju da je Vinodol u većem dijelu »crven«. Podaci s tih izbora otkrivaju kakav je odnos građanskih stranaka prema lijevim snagama i kakve su rezultate postigle te snage.

U cijelom Vinodolu bilo je upisano 9.348 birača, a glasalo ih je vrlo malo, svega 2.135 ili 22,8%. Najviše je birača glasalo u *Crikvenici*, 40,6% (od 1.682 birača njih 687), zatim u *Driveniku* 27,1% (od 1.090 njih 237), *Ledenicama* 20,3% (od 1.601 njih 326), *Selcima* 20% (od 490 njih 101), *Grižanima-Belgradu* 19% (od 1.694 njih 321) i u *Bribiru* 9,8% (od 1.700 njih samo 167). Uzevši po kotarevima, u Crikveničkom je glasalo 28,3% (od 4.956 birača glasalo je 1.405), a u Novljanskom znatno manje, 16% (od 4.392 njih 730) jer je malo birača glasalo u Novom Vinodolskom (21,7%), Ledenicama (20,3%) i Bribiru (9,8%) prema postotku glasača u Driveniku (27,1%), a napose u Crikvenici (40,6%).[32]

Zašto tako velika apstinencija na ovim izborima?

Općinsko poglavarstvo u Selcima u brzojavu zemaljskoj vladi u Zagrebu javlja da su mnogi izbornici odsutni, a mnogi su se ustezali od glasanja« (ovdje je od 490 birača glasalo samo 101 ili 20%), a više je bilo upisanih u SRPJ (komunista).[33] Ti su razlozi po svoj prilici djelovali i u drugim općinama Vinodola, a u Selcima je na apstinenciju utjecalo i to što tu nije bilo protukandidacione liste, nego samo lista SRPJ (komunista). S druge strane, glasanje za komuniste u doba još jakog utjecaja klera i buržoaskih vlasti tražilo je izvjesne političke hrabrosti i svijesti jer je takvo glasanje moglo uzrokovati neugodnosti.

Na izborima je Demokratska stranka imala velik uspjeh u Novom Vinodolskom gdje je dobila 11 odborničkih mjesta, uz 5 koje je dobila Hrvatska zajednica kojoj su 3 odbornička mjesta pripala još i u Driveniku. To su ujedno jedine dvije građanske stranke koje su imale uspjeha na općinskim izborima, pogotovu Demokratska stranka koja je dobila ogromnu većinu u Novom Vinodolskom (11 od 18 odborničkih mjesta).

U dvjema općinama bile su izvanstranačke liste i obje su odnijele pobjedu: u Driveniku je ta lista dobila 9 odborničkih mjesta prema 3 koja su pripala Hrvatskoj zajednice, dok je u Bribiru ta lista pobijedila potpuno, dobila je naime svih 18 odborničkih mjesta. Ovakva politička situacija u oba mjesta u doba prodora socijalističkih ideja u Vinodol, a pošto je u Bribiru održana i uspjela skupština Socijaldemokratske stranke, a od Kongresa ujedinjenja djelovala je SRPJ (komu-

---

[32] Podatke o broju odbornika, birača i glasača za pojedine stranke u vinodolskim mjestima navodim prema tabeli sastavljenoj 29. IX 1920. u Modruško-riječkoj županiji. — IHRPH, grupa XXIII, kut. 4. Objavljeni su u knjizi V. Antića »Vinodolska Selca u borbi«, str 134. Međutim, prema novim istraživanjima Mladena Plovanića socijaldemokrati nisu istakli svoje kandidature, pa se prema tome, neki podaci donekle mijenjaju.

[33] PRZV 6—14 10096/1919 — 5095/1920. — AHZ.

nista), ne može se objasniti samo golim podacima o broju glasača. Izvjesno je da su postojali neki mjesni razlozi i utjecali što se nije pojavila na izborima nijedna građanska stranka, a nije bilo ni komunističke liste, što će trebati još istražiti i razjasniti.

Uzevši oba kotara, Crikvenički i Novljanski, ocjenjujući dakle političko stanje u cijelom Vinodolu, prema podacima s općinskih izbora građanske stranke dobile su ukupno 19 odborničkih mjesta (Demokratska 11, Hrvatska zajednica 8), a izvanstranačke liste mnogo više, naime 27 (Bribir 18, Drivenik 9), prvi i drugi ukupno 46. Suprotno njima, lijeve snage izvojevale su u Vinodolu zajedno 62 odborničkа mjesta, dakle 16 više od građanskih stranaka. Od 108 odborničkih mjesta u svim općinama Vinodola komunisti su dobili preko 55%.

Prodor revolucionarnog radničkog pokreta u Vinodolu u toku 1919. i početkom 1920. godine bio je dakle vrlo jak i uspješan, i Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista) pojavila se svojom pobjedom na općinskim izborima u ožujku 1920. kao najjača politička snaga. Pobijedila je u četiri općine od njih sedam, ali to je postigla u okolnostima slabog odaziva birača. Zbog toga se i javljaju dvije pretpostavke. Naime, ako se većina birača ustegla od glasanja, iako je boravila u mjestru, bilo iz kojih razloga (klerikalni utjecaji, strah od policijskih mjera, nedovoljna politička svijest), onda to umanju pobjedu lijevih snaga. Ali ako je velik dio birača bio odsutan (kako je javilo općinsko poglavarstvo u Selcima), a to su mogli biti samo radnici koji su izvan mjesta bili na zaradi, kakvih je nesumnjivo bilo jer je Vinodol bio poznat po sezonskim radnicima, onda bi pobjeda komunista mogla biti i veća da su se ti radnici kao birači nalazili u svojim obiteljskim obitavalištima.

Daljnja ispitivanja svih okolnosti oko ovih izbora i odluka birača u Vinodolu dat će možda odgovore na razna pitanja koja se nameću i točnije utvrditi odnose političkih snaga u proljeću 1920. godine. Na primjer: kako su se pojavile izvanstranačke liste u Bribiru i Driveniku, rad organizacija SRPJ (komunista) i Socijaldemokratske stranke, slab odaziv na glasanje. Ipak se i prema dosadašnjim istraživanjima i sadašnjem poznavanju ondašnjih prilika i djelatnosti SRPJ (komunista) u Vinodolu može jasno uočiti da je revolucionarni pokret brzo uhvatio dubljega korijena i da su vinodolski proleteri u većini putem svoje Partije postali po prvi put u svojim mjestima politička snaga, a u nekima i nosioci općinske vlasti (Crikvenica, Grižane-Belgrad, Selca, Ledenice). Martovski izbori 1920. koji su održani postupno po općinama od 10. do 24. ožujka (samo su u Driveniku i Bribiru održani istoga dana, 18. ožujka), kako bi žandarmerija i kotarska uprava mogli lakše i potpunije nadzirati glasanje — pokazali su da je proleterski Vinodol pošao za svojom avangardom SRPJ (komunista), da je radnički pokret našao plodno tlo za uspješno djelovanje usprkos protivnim nastojanjima građanskog režima. Dakle ,na prvom koraku odmjerivanja snaga prigodom općinskih izbora, samo godinu dana od osnutka i početka djelovanja, Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista) izvojevala je u Vinodolu značajnu pobjedu. Ona je doista takva, jer osvojiti četiri

od sedam općina, izvojevati u četiri općine sva odbornička mjesta (Griđane-Belgrad, Ledenice, Selca i Crikvenica), ne može se nazvati drukčije nego velikom pobjedom, bez obzira na sve povoljne i nepovoljne okolnosti. Početak djelovanja SRPJ (komunista) u Vinodolu bio je dakle uspješan.

Inače je na općinskim izborima u ožujku 1920. Partija pobijedila u mnogim mjestima Hrvatske, napose u Zagrebu, a pobijedila je također u Crnoj Gori. I kasnije, u kolovozu 1920. godine na općinskim izborima u Srbiji i Makedoniji ona je zabilježila nove pobjede. Prema tome pobjeda Partije u Vinodolu nije bila izolirana pojava, pa je utoliko značajnija jer se i vinodolski proletarijat odazvao pozivu SRPJ (komunista) i glasao za općinske komunističke liste. Uspoređeni s drugim krajevima cijele zemlje, uspjesi u Vinodolu otkrili su dovoljno jasno političku snagu njegova proletarijata.

No iste godine, 28. studenoga 1920, održani su također izbori za Ustavotvornu skupštinu i KPJ je i na njima izvojevala značajnu pobjedu, dobivši 59 mandata. Po broju narodnih poslanika KPJ je tada bila t r e ć a stranka u Ustavotvornoj skupštini. Više od nje imala je Demokratska stranka (92) i Radikalna stranka (91), nešto manje HRSS (50), a znatno manje sve ostale političke grupacije. To znači da je KPJ u razdoblju legalnog rada za nešto manje od dvije godine svoju djelatnost proširila po cijeloj zemlji i za svoj program pridobila veći dio jugoslavenskog proletarijata. Njemu je KPJ za skupštinske izbore uputila putem »Radničkih novina« poseban apel. U tom su apelu ove riječi:

> »Birači! Danas je vaša sudbina u vašim rukama. Izađite svi na glasanje i glasajte protiv kapitalističkog društva! Za komunizam! Za Sovjetsku Jugoslaviju! ... Danas ustvari počinje borba za vlast između proletarijata i buržoazije ... Konstituanta je samo jedna od prvih epizoda u velikoj borbi proletarijata za obaranje nasilne vladavine kapitalizma. Ona za proletarijat ne može biti oličenje narodne volje, jer bi to bila jedna prosta obmana. Akcije masa izvan Parlamenta ostaju i dalje glavno orudje proleterskih masa ... Glasajte za Sovjetsku Jugoslaviju! Budite spremni da za vaše velike ideale založite svu svoju snagu!«

Taj su apel prihvatili i Vinodolci. Glasali su za listu KPJ. Na njoj je kao kandidat za cijelu Modruško-riječku županiju (u koju je pripadao i Vinodol) bio upisan Vladimir Čopić, rodom iz Senja, istaknuti komunist i član rukovodstva KPJ.

U toku izborne agitacije Čopić je, koliko je dosad poznato, govorio na skupštini izbornika u Novom Vinodolskom 23. studenoga 1920. Poslije Čopićeva govora kotarski predstojnik je dopustio kandidatu s protivničke liste dra Franka Potočnjaka dru Josipu Piškuliću da »pobija« Čopićeva izlaganja, što je samo skupštinu svakako učinilo zanimljivom, a ugledu komuniste kakav je bio Čopić, nije moglo naškoditi.[34] Osim

[34] Predsjedništvo kr. kotarske oblasti u Novome br. 109 Prs — 1920. Predmet: Izbornog kretanja tok, intenzitet i karakter. — AHZ.

toga, Čopić je prema sjećanjima Bribiraca dolazio u predizbornu agitaciju i u Bribir,[35] a da li je bio i u drugim mjestima Vinodola, zasad nije poznato.

Na listi V. Ćopića bio je kandidiran i Josip Lončarić iz Selaca. U Crikveničkom kotaru komunisti su dobili 1614 glasova ili 75,9%, a u Novljanskom kotaru 726 glasova ili 53,3%.[35a]

Izbori su dakle, i općinski i skupštinski, u toku jedne godine (1920) bili najbolja potvrda jakosti revolucionarnog radničkog pokreta u Vinodolu jer su komunisti osvojili i neke općine i glasali su za poslaničkoga kandidata Vladimira Čopića, pa je on i bio izabran u Ustavotvornu skupštinu za spomenutu županiju. Obje pobjede jasno potvrđuju da je KPJ u razdoblju svoga rada za dvije godine 1919—1920) postala u Vinodolu jaka politička snaga, da su radni ljudi Vinodola prihvatili komunistički program i za njega glasali.

Međutim, pobjedom na izborima za Ustavotvornu skupštinu KPJ dolazi u stvari u težak položaj. Iznenađena i uplašena uspjesima revolucionarnog radničkog pokreta, buržoazija kraljevine SHS priprema snažan udarac Partiji radničke klase, priprema zabranu njena legalnoga rada. To i čini krajem 1920. godine.

2. RADNIČKI POKRET U VINODOLU IZMEĐU OBZNANE I DIKTATURE 1921—1928.

Proglašenjem Obznane (30. XII 1920) i zabranom rada KPJ, a nešto kasnije izglasavanjem Vidovdanskog ustava (28. VI 1921) i pogotovu donošenjem zakona o javnoj bezbjednosti i zaštite poretka u državi (2. VIII 1921), koji je poznat kao Zakon o zaštiti države, razvoj revolucionarnog radničkog pokreta u cijeloj Jugoslaviji nasilno je i nezakonito prekinut. Radnicima više nije dopušteno organiziranje u vlastitu političku stranku, a preostala im je jedino borba za njihova prava putem sindikata i štrajkova. U svima dijelovima Jugoslavije počinje razdoblje progona članova zabranjene KPJ i komunista uopće, pa je KPJ primorana da od tada djeluje ilegalno. Ti progoni traju i za vladanja građanskih stranaka, ove ili one njihove vlade, radikalske, demokratske i demokratsko-radićevske u toku osam godina tzv. demokratskog režima (1921—1928), a još su pojačani uvođenjem diktature (6. I 1929) i žestoki su naročito prvih godina diktatorskog režima generala Petra Živkovića. Ipak sve policijske mjere režima i svi progoni članova KPJ nisu uspjeli da spriječe i potpuno uguše ilegalni rad Partije. Naprotiv, ona je u cijelom tom razdoblju kao politička snaga radničke klase ipak postojala i ilegalno djelovala, ma koliko uvjeti rada bili teški i složeni, i razumljivo u manjem opsegu negoli u legalnom razdoblju do Obznane.

---

[35] A. Tus, Bribir . . ., str. 20.

[35a] Prema pismenom saopćenju Mladena Plovanića.

I u Vinodolu kao dijelu Hrvatskog primorja revolucionarni radnički pokret nije potpuno ugušen, iako je u znatnom zaostajanju, pa i nazadovanju. Poslije Obznane sve partijske organizacije bile su zabranjene, njihove prostorije zatvorene a arhivi zaplijenjeni.[36] Komunistička općinska zastupstva, izabrana na izborima u ožujku 1920. godine, više nisu djelovala u smislu programa KPJ; ona su jednostavno prestala djelovati ili su se prilagođivala političkim prilikama nastalim zabranom rada Partije (npr. u Crikvenici i Selcima). Mnogi zidari i klesari Vinodola zaposlili su se u proljeću 1921. godine izvan svojih mjesta, većinom u Srbiji, pa su se neki tamo zadržali i više godina, a neki i stalno naselili. Neke je režim i tamo progonio. Tako je npr. trojicu Selčana — Mihovila Kršula, Josipa Jeličića i Ivana Grška uprava grada Beograda protjerala u rodno mjesto s tim da policijske vlasti motre na svu trojicu jer su bili »u sumnji po delu atentata na Nj. V. kralja Aleksandra«. I policija je doista na njih motrila.[37]

Buržoaskoj vlasti Jugoslavije bilo je, međutim, poznato da Obznana i Zakon o zaštiti države nisu uspjeli jednim potezom uništiti revolucionarni pokret i da nije prekinut rad sada ilegalne KPJ. Tako veliki župan Modruško-riječke županije već 29. ožujka 1921. javlja kotarskim oblastima — dakle i onima u Crikvenici i u Novom Vinodolskom — da »akcioni odbor komunističke partije Jugoslavije« šalje letke »kojima se pozivaju komunisti na tajnu organizaciju i spremaju za borbu da se obori kapitalistička država te osnuje radnička seljačka sovjetska republika.« Istim oblastima obratio se 24. travnja 1921. i ban Hrvatske i Slavonije, pišući da se »u posljednje vrijeme opaža vanredno živa akcija komunista koji iz još neustanovljenog mjesta razašilju na svoje pouzdanike širom cijele zemlje sve moguće agitacione spise (letke, litografirani list 'Komunist' itd.)«. U vezi s ovim upozorenjem više vlasti traže da se spriječi rad komunista, da se nadzire njihova prepiska i da se prema onima koji raspačavaju te spise, postupi »u smislu obznane«.[38]

Kotarske oblasti u Crikvenici i Novom Vinodolskom svakako su primile ovo upozorenje i naređenje. Da su i one uvele evidenciju osoba »koje se politički ističu«, a to se odnosilo upravo na komuniste, potvrđuje sačuvani iskaz kotarske oblasti u Crikvenici od 20. svibnja 1921. o sedmorici komunista iz Selaca. To su bili Josip Lončarić — inače izabran za općinskog načelnika na listi SRPJ (komunista) u ožujku 1920. i još vršio tu dužnost kad je došao u evidenciju policijskih vlasti

---

[36] Dio spisa mjesne partijske organizacije u Selcima (vidi bilj. 25) bio je izložen prvi put na izložbi u Narodnoj knjižnici u Selicama u povodu 40-godišnjice KPJ 1959. godine.

[37] Odelenje opšte policije Uprave grada Beograda, br. 4586 od 26. VIII 1921. Brzojavka od 4. IX 1921, kotarska oblast u Crikvenici broj 7105 od 5. IX 1921. Dopis općine u Selcima broj 2553/1921 od 6. X 1921. i odgovor kotarske oblasti u Crikvenici broj 8105 od 10. X 1921. — U Narodnoj knjižnici u Selcima (NKS).

[38] Broj spisa 490. Upućen je bio i poštanskom uredu u Selcima i sačuvao ga je Ivan Lončarić Papić. Također broj spisa 547/1921. NKS.

općine i kotara, zatim Lovro Lončarić, Juraj Jeličić Jureško, Ivan Brozović, Josip Brozović, Dane Pobor i Šimun Kršul.[39] Navedeni primjer, razumije se, nije jedini, no on je poznat i dovoljan da potvrdi da su takvi iskazi komunista bili sastavljeni i za druga mjesta u Vinodolu, što je potrebno još istražiti i objaviti.

Međutim, također je poznato da je u to vrijeme u Bribiru djelovao stolarski radnik Josip Zorica. Zbog svoje napredne djelatnosti dobio je »izgon« iz Zagreba, kako je to inače činila buržoaska policija. Boraveći u Bribiru, primao je »Borbu«, glasilo KPJ, a u samome mjestu surađivao je s Jurjem Kalafatićem iz Bribira i Ivanom Knezom iz Crikvenice. Politički je djelovao naročito nedjeljom na mjesnom trgu, obrazlažući političke i ekonomske probleme toga vremena.[40]

Ipak sva nastojanja buržoaskih vlasti da se u Hrvatskom primorju, dakle i u Vinodolu, potpuno uništi revolucionarni radnički pokret, da se spriječi ilegalni rad zabranjene KPJ, nisu potpuno uspjela. Na to upućuju podaci s izbora za Narodnu skupštinu održani tri puta u ovom razdoblju (18. III 1923, 8. II 1925. i 11. IX 1927). Oni su posvjedočili da komunisti ipak politički još djeluju i imaju svoje pristaše i sljedbenike.

Tako su na prvim izborima za Narodnu skupštinu poslije Obznane i zabrane KPJ (8. III 1923) komunisti nastupili kao Nezavisna radnička partija Jugoslavije (NRPJ), osnovana inače u Beogradu 13—14. siječnja 1923. Širu političku djelatnost u Hrvatskom primorju razvio je tada Božidar Vidas, rodom iz Hreljina, inače već dobro poznat kao komunist. Bio je kandidat NRPJ za Sušački i Crikvenički kotar. Nosilac liste za županiju bio je Josip Majnarić iz Delnica. Vidas je govorio na zboru u Hreljinu (18. II 1923) pred 500 izbornika, na Trsatu u Narodnoj čitaonici (neutvrđenog dana, ali najvjerojatnije početkom ožujka 1923, kako iznosi M. Sobolevski u svojim prilozima za biografiju Boža Vidasa Vuka, str. 52), pred više od 50 radnika, u Selcima (4. III 1923) u gostionici Petra Ljubonjića pred 20 izbornika i u Krasici (11. III 1923)u prisutnosti oko 60 izbornika.[41] Prema dosad poznatim podacima Vidas je, što se tiče Vinodola, govorio samo na sastanku radnika u Selcima, odakle je inače bio i njegov zamjenik za Crikvenički kotar na kandidatskoj listi NRPJ, naime Juraj Jeličić Jureško. I ovo potvrđuje da radnički pokret u Vinodolu nije bio ugušen kada se održava javni sastanak NRPJ na kojemu govori već tada istaknuti komunist Božo Vidas. O tom sastanku sačuvan je iscrpan izvještaj koji je sastavio ondašnji općinski bilježnik u Selcima Vjenceslav Rikel i 6. ožujka 1923. uputio ga je Predstojništvu kraljevske kotarske oblasti u Crikvenici, a ova zatim Predsjedništvu pokrajinske uprave za Hrvatsku i Slavoniju u Zagrebu. Ovo ga je proslijedilo dalje, naime ministarstvu

---

[39] Iskaz se čuva u NKS.

[40] A. Tus, Bribir . . ., str. 21.

[41] Mihailo Sobolevski, Božo Vidas Vuk. Prilozi za biografiju. Rijeka 1975. str. 49 i dalje.

unutrašnjih poslova u Beogradu. Sastavljač izvještaja, bilježnik V. Rikel, ovako je opisao nastup B. Vidasa:

> »Kandidat Božidar Vidas u jednosatnom govoru ocrtao je borbu radnika za osamsatno radno vrijeme i povišenje nadnice, kako su radnici izrabljivani po velikim kapitalu, kako radnik nema mjesta u nijednoj buržoaskoj stranci, jer do svojih prava može da dodje samo čvrsto organizovan u radničku partiju Jugoslavije. Nadalje kako se radničku partiju Jugoslavije hoće po političkim protivnicima prikazati kao separatističku i antidržavnu, dok ona to nije već obratno da ima takvih stranaka u redovima buržujskima, kao što je 'Hrvatska zajednica' i 'Hrvat-seljačka republikanska stranka', koje se ne proganja.
>
> Apelirao je na prisutne da stvore u Selcu organizaciju, nu taj prijedlog nije uspio, jer da nema zgodne ličnosti, koja bi vodila, budući da će sav radni svijet ove dane na zaradu.«[42]

Kako su protekli ovi izbori?

U Crikveničkom kotaru od 4816 birača glasalo je 2034, od kojih za komuniste 135. U kotaru Novi Vinodolski od 3431 birača glasalo je 1452, od kojih 97 za komuniste.[43]

Opća je ocjena, prema ovim podacima, da radnički pokret Vinodola živi, iako neorganiziran. U vrlo teškim prilikama za KPJ, u vrijeme neprekidnih progona njenih članova, to je početkom 1923. predstavljalo svakako uspjeh, čime je i Vinodol svrstan u »žarište pokreta, odnosno područja političkog utjecaja KPJ, bar u izbornim okruzima gdje je Partija uspjela istaći svoje liste«.[44]

No poslije tih skupštinskih izbora u Hrvatskom primorju sve jače djeluju građanske stranke, što se osjeća i u Vinodolu, osnivaju se jugoslavenska sokolska društva, uz ona pod hrvatskim imenom, ali prva bilježe jači zamah u svojoj djelatnosti. U Sušaku je sjedište Sokolske župe, a u Crikvenici Vinodolskog sokolskog okružja. Ova društva ne privlače radnike; u njima su obrtnici, činovnici i intelektualna omladina, ali ta se društva ističu svojim radom, gimnastičkim i političkim, u nekim mjestima Vinodola (Crikvenica, Dramalj, Selca, Novi Vinodolski). Iako polovicom 1924. djeluju partijske organizacije u Sušaku, Hreljinu, Kraljevici i Bakru, pa su Hinko Raspor iz Sušaka i Josip Cuculić iz Hreljina sudjelovali i na oblasnoj konferenciji KPJ za Hrvatsku, kojom je rukovodio Vladimir Čopić,[45] i to poslije zabrane djelovanja NRPJ (11. VII 1924), u Vinodolu tada ne rade takve organizacije, koliko je dosad poznato. Ipak djeluju neki komunisti pojedinačno. Na to upućuje podatak da su na partijskoj konferenciji koja je po odluci Oblasnoga komiteta KPJ za Hrvatsku održana u Bakru 24. listopada 1924, prisustvovali, osim delegata iz Sušaka, Bakra Kraljevice, Hreljina, Sv.

---

[42] Isto, str. 52—53.

[43] Prema pismenom saopćenju Mladena Plovanića.

[44] Komunistički pokreti i socijalistička revolucija u Hrvatskoj 1969, str. 94.

[45] Josip Cuculić, Moje učešće u radu KPJ u Hrvatskom primorju. Radnički pokret Hrvatskog primorja, Gorskog kotara i Istre. Zbornik I. Rijeka 1970, str. 125.

Kuzma, Kukuljanova, Podvežice i Drage, također delegat iz Crikvenice, Novoga Vinodolskog i Bribira.[46] Glavni referent na konferenciji bio je V. Čopić, a organizirali su je sekretar partijske organizacije u Sušaku Hinko Raspor i sekretar partijske organizacije u Bakru Ivan Dujmić.[47] Prema kazivanju Ivana Kneza iz Crikvenice na konferenciji u Bakru, osim njega, bio je i Marijan Gržin iz Novog Vinodolskog.[48] Prema sjećanju Ivana Dujmića iz Bribira su bila dva stolara. To je bio vjerojatno stolar Josip Zorica, a s njim i zidar Juraj Kalafatić[48a]

No uza sve to neko djelovanje Partije u Vinodolu u toku 1924. nije poznato. Dok u Kraljevici postoji partijska organizacija i tamo je aktivan dr Pavle Gregorić, inače liječnik u bolnici u kraljevičkom brodogradilištu zaposleni su i neki radnici iz Crikvenice (npr. Anton Turk). Međutim, prigodom održavanja u ovom razdoblju drugih izbora za Narodnu skupštinu (8. II 1925) među devet kandidatskih lista bila je i radnička ili komunistička, inače pod imenom Radničko-seljačkog bloka. Nosilac te liste za županiju bio je Vladimir Čopić, kandidat za izborni kotar Crikvenicu spomenuti Josip Zorica, stolar iz Bribira, a njegov zamjenik Josip Maričić ,zidar iz Novog Vinodolskog, a za Novi kandidat je Ivan Majnarić, a zamjenik Božo Muvrin.[49] Za te izbore izdan je u Sušaku poseban izborni letak upućen »Primorskom radnom narodu grada i sela« od »radnika Sušaka i Primorja«. U njemu se uz ostalo kaže:

> »Ovo su izbori, kada treba da istupite posve samostalno i da dadete glas za svoju radničku partiju, a prestanete bacati kuglice u kutije buržoaskih i eksploatatorskih stranaka.
>
> Danas eto buržoaske stranke na vlasti gone Vas i zatvaraju, one koje se nazivlju 'opozicijom' obećavaju Vam sve i sva, dok ih dogurate do vlasti, jednom na vlasti, što Vam daju? — daju Vam ono, što vam daju već četiri godine: *besposlicu, skupoću, bezkućstvo i bijedu.* (potcrtano u letku).
>
> I. Pašić, Pribičević, i Davidović, i Korošec, i Spaho i Tomljenović i njegov trabant na Primorju Kučić izraziti su eksponenti kapitalističkih izrabljivača radnog naroda na Primorju. Bili jedni, ili drugi na vladi, radniku i seljaku širom naše države, u Hrvatskoj kao i u Srbiji, u Dalmaciji, kao i u Bosni, u Sloveniji, kao i u Maćedoniji, biti će će uvjek jednaka. Svi su oni za vladu kapitalista i veleposjednika, a za ropstvo malog čovjeka.
>
> Sve partije, koje oni vode, to su partije kapitalista, spahija i begova, partije bogataša i gospodara nad Vama, svi su oni pomoćno oružje buržoazije za vladanje nad Vama. I vidjeli ste da su sve dosadašnje vlade buržoazije bile one Pašićeva ili 'Jugoslavena' Davidovića,

---

[46] Hinko Raspor, Tokovima klasne borbe. Od Sušaka do Kube i Meksika. Rijeka 1973, str. 33.

[47] Isto.

[48] A. Tus, Bribir . . ., str. 22.

[48a] Prema pismenom saopćenju Mladena Plovanića.

[49] IHRPH, grupa XXIII, kut. 16. Popis kandidatskih lista i njihovih nosilaca, kandidata i zamjenika za kotar Crikvenicu i Novi Vinodolski sastavio je Mladen Plovanić. Objavljeno u knjizi »Vinodolska Selca . . .«, str. 180—181.

uvijek bile složne u uporabi nasilja i sile protiv Vama, kada ste stupali u borbu za svoja radnička prava.

Nikada mržnja između Srba i Hrvata nije bila do te mjere raspirena kao danas, a to upravo zato, jer su tu mržnju vještački izazvale suprotnosti buržoaskih stranaka kojima su ovdje gore spomenute ličnosti, na vodstvu, koje zadovoljavajući intresima kapitalističke klike raznih pokrajina, razoravaju narodno jedinstvo.«

Ističući poslije toga dosadašnje iskustvo i pozivajući radnike da krenu »svojim vlastitim smjerom, t. j. politike svesnih radnika, koji će se boriti za svoja radnička prava preko svojih radničkih partija, a protiv svim buržoaskimi kapitalističkim izrabljivačima«, letak se završava ovim pozivom:

»Drugovi, radnici, grada i sela!

Primorska sirotinjo!

U našem izbornom okrugu postavljena je lista *radničko-seljačkog bloka,* kao partija, koja se iskreno bori za Vaše potpuno oslobođenje od ropstva kapitalizmu i za narodno jedinstvo ustajući protiv svih zakulisnih klika ustaje i protiv svakih nasilja *i hoće da samo svojom snagom radnik izvojuje svoje oslobođenje od ropstva buržoazije, a u svojoj slobodnoj državi, koju je samo taj radni narod i stvorio.*

Glasajuć za svojeg kandidata pokazati ćete svoju svijest i rušit ćete buržoaske kapitalističke eksponente, pa stoga *na dan 8. februara dajte svi glasove za Vašu radničko-seljačku listu, kojoj je nosioc u ovom okrugu* ustrajni borac i drug Vladir Čopić.«[50]

Prema ovom letku radnici Hrvatskog primorja pod vodstvom komunista udruženi su oko kandidatske liste V. Čopića na izborima za Narodnu skupštinu početkom 1925. godine. U Crikveničkom kotaru za listu V. Čopića glasalo je 68, a u Novljanskom 19, ukupno 87 glasača.[51] Ali i takav broj glasova, iako smanjen u odnosu na prve izbore za Narodnu skupštinu (18. III 1923), dokaz je da ni četiri godine poslije Obznane radnički pokret u Vinodolu nije sasvim ugušen.

U to vrijeme jača partijska djelatnost zapaža se u Kraljevici. Poslije jednogodišnjeg boravka Pavla Gregorića u ovom mjestu (1924—1925), ovamo dolazi Josip Broz i ostaje također godinu dana (1925—1926). Tada je proširen partijski rad, ojačala je sindikalna podružnica brodogradilišnih radnika i radnici su pod Brozovim vodstvom stupili u štrajk i uspješno ga završili. Ali Brozova djelatnost ne ograničava se samo na područje Kraljevice. I nadalje su postojale veze s Hreljinom i Bakrom. Broz je dolazio i u ta mjesta, a posjećivao je i Sušak i bio u Omišlju. Po kazivanju Vladimira Dedijera tada se »radilo partijski i u Crikvenici i u Svetoj Jeleni« (danas Dramalj). Svakako

---

[50] Tekst proglasa i faksimil u knjizi H. Raspora, Tokovima klasne borbe..., str. 36—37. Faksimil proglasa također u knjizi »Vinodolska Selca...«, str. 182.

[51] Dopis broj 848 od 8. II 1925. o rezultatima izbora pod naslovom Rekapitulaciona sreska lista o rezultatima izbora. Iz arhiva sreskog poglavarstva u Crikvenici — NKS. Za Novi podatak je dao M. Plovanić.

[52] Vladimir Dedijer, Josip Broz Tito. Prilozi za biografiju. Beograd 1955, str. 121.

se partijska djelatnost u trouglu Kraljevica — Hreljin — Bakar odrazila i u Vinodolu, bilo posrednim putem preko brodogradilišnih radnika rodom iz Vinodola ili izravno. Na to upućuju i mjere crikveničke kotarske oblasti poslije odlaska Josipa Broza iz Kraljevice.[53]

Naime, i tada je bilo pojedinaca naprednih shvaćanja koji nisu pripadali građanskim strankama, pa i komunista na koje je policija motrila i vodila ih u evidenciji. Tako se u jednom popisu kotarske oblasti u Crikvenici iz početka 1927. godine navode »lica koja su pod policijskim nadzorom«. Njih je ukupno devet: iz Drivenika 4, iz Crikvenice 3, iz Jadranova 2. U popisu su ovako navedeni:

1. Belobrajdić Anton Mihin, Gorčine, Drivenik 12,
2. Šimić Stjepan Mihin, Šimići 6,
3. Čandrl Mate Andrijev, Čadrli 1, Drivenik,
4. Juretić Paškval Franjin, Smokov 4,
5. Ahel Anton Nikodemov, Šiljevica,
6. Lovrić Dragutin Bartolov, Crikvenica 149,
7. Kostrenčić Šimuni Ivanov, Crikvenica 161,
8. Krištofor Vladimir Tomin, Crikvenica 260, i
9. Brnčić Stjepan Stjepanov, Sušik, Drivenik 21.[54]

Poslije oblasnih izbora (23. I 1927) više režimske vlasti ukazivale su također nižim organima na rad komuista u zemlji, na djelovanje ilegalne KPJ i SKOJ-a. Ministarstvo unutuašnjih poslova upozorava 4. veljače 1927. da aktivnost komunista »daje povoda mišljenju, da policijske vlasti ili ne obraćaju pažnju ili vrlo slabo motre na život, rad i kretanje komunista na svome području, što je i dalo povoda, da se moralno ojačaju i otpočnu akciju u raspoloženim dometima varoši i sela.« Ministarstvo stoga preporučuje nižim organima da izdaju »i potrebna uputstva za što racionalnije suzbijanje ovog zla«, kako ono naziva komunizam.[55]

Što se tada događa u Vinodolu, što poduzimaju vlasti?

Poslije otkrivanja partijske organizacije u Kraljevici 11. srpnja 1927. i hapšenja članova u tom mjestu te u Bakru i Hreljinu i otkriva-

---

[53] O radničkom pokretu u Kraljevici i sudjelovanju Pavla Gregorića i Josipa Broza vidi: Mihael Sobolevski, Ogulinski proces Josipu Brozu 1927, Ogulin 1968; Vinko Antić, Udio Josipa Broza u radničkom pokretu u Kraljevici i okolici. U knjizi: 240 godina brodogradnje u Kraljevici 1729—1969, Kraljevica 1969; Članke u zborniku I, Radnički pokret Hrvatskog primorja, Gorskog kotara i Istre 1919—1941, Rijeka 1970; Pavle Gregorić, Moj partijski rad u Kraljevici; Vinko Antić, Radnički pokret u Kraljevici i okolici i udio Paje Gregorića i Josipa Broza; Mihael Sobolevski, Ogulinski proces 1927. Josipu Brozu i grupi komunista i simpatizera KPJ iz Hrvatskog primorja; V. Antić — M. Sobolevski, Tito u Kraljevici i Ogulinu, Ogulin 1972; M. Sobolevski, Ogulinski proces Josipu Brozu, Zagreb 1976.

[54] Popis iz arhiva kotarske oblasti u Crikvenici, broj 8461. — NKS.

[55] Dopis D. Z. Br. 694 od 29. I 1927. upućen županijskoj oblasti u Karlovcu, koja ga 9. II 1927. Pov. br. 291 šalje sreskom poglavaru u Crikvenici. I dopis D. Z. Br. 1313 od 4. II 1927. upućen županijskoj oblasti u Karlovcu, koja ga 9. II 1927. šalje sreskom poglavaru u Crikvenici — NKS.

nja ilegalnoga rada u ovom dijelu Hrvatskog primorja, u Zagrebu je uhapšen Josip Broz u vezi s njegovim radom dok je radio u kraljevičkom brodogradilištu. Ta hapšenja završavaju poslije istrage procesom u Ogulinu.[56] Tada u Crikvenici kotarski predstojnik Juraj Mihalić naređuje žandarmerijskoj stanici da izvrši premetačinu kod devetorice radnika. U nalogu piše da se »sve komunističke letke, brošure, knjige i sl. zaplijene« i da se »na korespondenciju ima također paziti«.[57] Nalog je izdan 17. srpnja 1927, dakle pet dana poslije hapšenja komunista u Kraljevici. Premetačina je izvršena odmah i žandarmerijska stanica u Crikvenici u izvještaju od 18. srpnja 1927. daje iskaz osoba kojima je izvršen pretres stana. To su bili: iz *Crikvenice* Ivan Knez Filipov i Franjo Knez Filipov (kbr. 76) te Antun Turk Antunov (kbr. 217) i Ivan Ognjenović, mesarski pomoćnik kod mesara Zdravka Karlovića; iz *Dramlja* Ivan Polić Jurjev (kbr. 6) i Ante Domijan (kbr. 82); iz *Dramaljske Lokvice* Mate Pilaš (kbr. 3); iz *Crikveničkog Dolca* Josip Benić Ernestov (kbr .13) i iz *Manestri* Josip Jurić (kbr. 31).[58] Iako je nalaz žandarmerije kod ovih osoba bio negativan, ovi pretresi stanova pokazuju da su vlasti sumnjale u političko shvaćanje imenovanih osoba, da su ih naime smatrale komunistima. To opet daje naslutiti da su se komunističke ideje i dalje širile i da su ih pojedinci prihvaćali. To ukazuje i na to da je partijski rad Josipa Broza u Kraljevici imao odjeka i u Vinodolu.

Ali nadzor nad komunistima vršila je tada osim policije i kraljevska vojska. Tako komanda 3. bataljona 17. pješadijskog puka u Sušaku obavještava 19. srpnja 1927, dakle osam dana poslije hapšenja komunista u Kraljevici, a dan prije pretresa stanova u Crikveničkom kotaru, neka se osmatra »destruktivni rad ovih elemenata«, što će reći komunista, i neka se obavijesti »čim se što važnije po ovome sazna«.[59] Isti bataljon šalje 27. srpnja 1927. kotarskoj oblasti u Crikvenici popis s imenama komunista za 29 mjesta, a sedam od njih su u Hrvatskom primorju s ukupno 17 imena. Od vinodolskih mjesta spominje se *Bribir* i navode se ova imena: Jelena Ligatić, Ivan Antonić i Jure Kalafatić.[60]

A kako su za 11. rujna 1927. bili raspisani izbori za Narodnu skupštinu, treći u ovom razdoblju i posljednji pred uvođenje diktature, režim je upozoravao podređene organe na »komunističku popagandu«. S tim je u vezi i kotarski predstojnik u Crikvenici Juraj Mihalić naredio žandarmerijskoj stanici 9 .rujna 1927. da se uoči izbora, dakle

---

[56] Pobliže o ovom procesu: M. Sobolevski, Ogulinski proces Josipu Brozu 1927. Ogulin 1968. Isti: Ogulinski proces Josipu Brozu. Zagreb 1976.

[57] Iz arhiva kotarske oblasti u Crikvenici. Koncept, pisan rukom, broj 356/Pov. od 17. VIII 1927. — NKS.

[58] Izvještaj žandarmerijske stanice u Crikvenici Pov. br. 204 od 18. VII 1927. pisan je ćirilicom i upućen sreskom poglavaru. Zaprimljen je 19. VII 1927. pod br. 356 — NKS.

[59] Pov. ob. br. 435, Sušak 19. jula 1927. Zaprimljeno u Crikvenici 21. VII 1927. pod br. 373 i primljeno »na znanje« — NKS.

[60] Pov. ob. br. 452, Sušak 27. jula 1927. Zaprimljeno u Crikvenici pod br. 385 — NKS.

10. rujna, izvrši kućni pretres kod Ivana Limpića u Pećcima kbr. 1 u općini Grižane, da mu se zaplijeni »svu korespondenciju, letke, plakate, brošure i slično tičući se komunističke akcije«.[61]

Sami izbori za Narodnu skupštinu (11. IX 1927) pokazali su da u Vinodolu radnički pokret još ima pristaša. Za radničku listu pod imenom Saveza radnika i seljaka, kojoj je nosilac bio istaknuti komunist Ivan Krndelj, glasalo je u Crikveničkom kotaru 49 birača: u Crikvenici 21, Sv. Jakovu-Šiljevici (Jadranovu) 13, Grižanima 8, Selcima 4 i Driveniku 3.[62] Ali i ovaj inače neznatan broj glasova za I. Krndelja — za 19 manji prema izborima od 8. veljače 1925. i za 86 manji prema rezultatu na izborima 18. ožujka 1923 — uznemirio je kotarsku oblast u Crikvenici. Ona je nastojala da se doznaju imena tih komunista u svima mjestima. Dosad su poznata imena za trojicu iz Drivenika: Tomo Koščić, Mate Domijan i Mate Brusić, a iz Jadranova od 13 glasača za Krndelja zna se samo za Ivana Gršca. U njegovu je stanu stoga izvršena premetačina, bilo mu je onemogućeno vršenje dužnosti općinskog odbornika i tražilo se da se otpusti iz službe.[63] Tada je po nalogu crikveničkoga kotarskog predstojnika od 15. studenoga 1927. izvršen pretres stana i garaže Ivana Andresa, ali bez rezultata.[64]

U novljanskom kotaru (općine Novi, Bribir i Ledenice) od 3248 birača glasalo je 933, a od njih za komunističku listu su bila 24 glasa.

U oba kotara Vinodola (crkvenički i novljanski) za komuniste je glasalo ukupno 73 birača.

Kandidat za kotar Crikvenicu i Sušak bio je Božo Polić, zidarski radnik iz Trsata, a njegov zamjenik Milan Črnjar, bravar iz Podvežice; za kotar Novi i Čabar kandidirao se Ivan Majnarić, seljak iz Delnica, a njegov je zamjenik Josip Kraš, pekarski radnik iz Zagreba.

U zaključku za ovo razdoblje treba naglasiti da se sve što je navedeno, događa pod rezimima tzv. građanske demokracije s parlamentom kao organom demokratizma buržoaskog društva. Građanske stranke izmjenjuju se na vlasti, koristeći se tri puta u tom kratkom periodu parlamentarnim izborima. Ali u takvu »demokratskom« društvu u kojemu svaki građanin ima pravo glasa, stranka radničke klase, njena KPJ, zabranjena je, a njena ilegalna djelatnost progonjena. Režim građanske demokracije zabranio je i djelovanje NRPJ, smatrajući je legalnim izrazom ilegalne KPJ. U takvim političkim prilikama radnička klasa nije priznata kao politički faktor toga društva i legalno ne može doći do izražaja. Dakle, KPJ je od tzv. demokratskih građanskih stra-

---

[61] Nalog sreskog poglavara Pov. br. 450. Iz arhiva kotarske oblasti u Crikvenici — NKS.

[62] Prema tabeli u Arhivu Hrvatske. Prikupio Mladen Plovanić. Objavljeno u »Vinodolska Selca . . .«, str. 195.

[63] O proganjanju Ivana Gršca iz Jadranova pobliže u knjizi »Vinodolska Selca . . .«, str. 196—197.

[64] Žandarmerijska stanica Crikvenica. Pov. broj 341 od 15. XI 1927. — NKS.

naka natjerana u ilegalni rad, a ovaj je uz to otežan, složen i neprekidno progonjen.

S toga gledišta, uvažavajući činjenice u ondašnjoj političkoj stvarnosti, ni radnici Vinodola u toku ovoga razdoblja ne mogu se slobodno udruživati na klasnoj osnovi. Oni stoga i nemaju više svojih javnih organizacija kao prije Obznane. Ali ni ilegalni rad Partije nije organiziran, ne djeluju partijske ćelije, pa je očito nastao zastoj u razvitku radničkog pokreta u toku osam godina. Objašnjenje te slabosti u redovima radničke klase Vinodola svodi se jednim dijelom na to što je većina vinodolskih radnika bila primorana tražiti kruh u drugim krajevima kao sezonski radnici, a odlazili su i u obje Amerike na zaradu. Ugostiteljski radnici u Vinodolu, također većinom sezonski, nisu još predstavljali jaču proletersku jezgru niti su bili pripravni ni pripremljeni za ilegalni rad. Uz to ni viši partijski forumi nisu djelovali u Vinodolu da se razvije ilegalni rad, kako je to dosad utvrđeno.

Što se tiče opadanja broja glasova za komuniste na izborima, to nije slučaj samo u Vinodolu, to se događa u cijeloj Jugoslavaji. Ovo je djelimično i posljedica politike KPJ u toku nekoliko godina poslije Obznane.

Međutim, iako je stanje bilo takvo u vinodolskim mjestima, proleterski duh se ipak isticao u jednom dijelu radničke klase Vinodola. On je tinjao, a izbijao je na vidjelo prigodom izbora za Narodnu skupštinu. Izražen je bio u broju glasova za radničku stranku, nastupala ona pod bilo kojim imenom, u pojedinim vinodolskim mjestima, kako je izloženo. U vrijeme jake dominacije građanskih stranaka koje su se smatrale i nazivale demokratskima, a sve su bez izuzetka progonile bilo kakvu naprednu misao u redovima radničke klase, a podotovu onu koju su širili komunisti, i navedeni broj radničkih glasova na trima izborima za Narodnu skupštinu dokaz je postojanja proleterske svijesti i komunističkog određenja u Vinodolu. O njoj govori i režimska evidencija građana koji se politički ističu, što se odnosi samo na radnike, te pretresi njihovih stanova u cilju otkrivanja komunističkih spisa. Što ta svijest nije došla i do jačeg izražaja, uzrokovano je bez sumnje i teškim političkim prilikama i progonima komunista, ali se ne može mimoići ni činjenica da sama Partija, u vrijeme kada je CK KPJ djelovao izvan zemlje, nije pružila ili nije mogla pružiti pomoć u organiziranju ilegalnog rada radnika u Vinodolu. Nju nije pružila ni partijska organizacija u Sušaku gdje je inače Partija tada djelovala i imala uspjeha, a ni zapažena aktivnost partijskih organizacija u Kraljevici, Bakru i Hreljinu nije utjecala toliko da se ilegalna djelatnost razvije i u Vinodolu.

3. OD OBNOVE DJELATNOSTI PARTIJE DO SASTANKA KOMUNISTA VINODOLA S RADOM KONČAROM 1929—1941.

Poslije proglasa kralja Aleksandra »Mome dragom narodu« (6. I 1929) i preuzimanja u svoje ruke cjelokupne vlasti putem svoje vlade,

kojoj je na čelu general Petar Živković, zabrane političkog djelovanja u cijeloj zemlji i zatvaranja parlamenta, za ilegalnu KPJ nastaje najteže razdoblje u njenoj dotadašnjoj povijesti. U novim prilikama kada diktatorski režim zabranjuje rad i građanskim strankama, koje su inače vjerne monarhiji i kralju, u kapitalističkom poretku i »demokraciji «koja služi tom poretku, položaj ilegalne KPJ je još više pogoršan. Režim se svim silama, svim policijskim mjerama obara na Partiju radničke klase, ne prezajući ni od ubijanja komunističkih prvaka (pogibija Đure Đakovića, sekretara CK KPJ, i Nikole Hećimovića te Bože Vidasa, pored drugih), i poduzima vrlo drastične mjere da u korijenu uništi organizaciju KPJ na terenu. Taj teror protiv komunista provodi se u cijeloj Jugoslaviji, bezobzirno, nemilosrdno, surovo, naročito u prvim godinama diktature, ali je surov i dalje, sve do pogibije kralja Aleksandra (9. X 1934), pa i kasnije.

Policijski nadzor nad komunistima i svima građanima koji su i malo osumnjičeni da simpatiziraju komunističke ideje, da čitaju marksističku literaturu i da je šire, vrši se u cijeloj zemlji. Kakav je taj nadzor u Vinodolu kao dijelu Hrvatskog primorja u kome takav nadzor neprekidno traje? Da je razgranat svuda, proističe jednostavno iz stajališta režima buržoaskog društva prema KPJ, a neki primjeri nadzora u Vinodolu to isto potvrđuju.

Pritisak režima na komuniste i njihove simpatizere u Vinodolu potvrđuje upravo vođenje evidencije komunista. Već je 10. kolovoza 1929. — dakle u prvoj godini diktature — za područje Crikveničkog kotara sastavljen »Spisak komunista«. U njemu je zapisano 11 osoba: iz Crikvenice 2, iz Grižana 1, iz Jadranova 4 i iz Selaca 4. Među njima su spomenuti i Luka Marušić iz Grižana i Vjekoslav Jeličić iz Selaca. No pošto su viši organi zahtijevali pojačanu kontrolu »nad licima koja su pod policijskim nadzorom«, to općina Grižane izvještava 6. studenoga 1929. ponovno o Luki Marušiću, što su možda učinile i druge općine oba kotara u Vinodolu. Tri mjeseca kasnije, 11. veljače 1930, kotarski predstojnik u Crikvenici šalje upravi Savske banovine u Zagrebu »traženi spisak ovopodručnih komunista«. Istina, navedene su iste osobe, njih 11, kao u popisu od 10. kolovoza 1929, ali su sada podaci o spomenutim komunistima opširniji.[65] Iz svega se vidi kako režim diktature budno prati njihov rad i neprestano ih drži pod policijskom paskom.

U oba popisa spominje se Velimir Krašević, bankovni činovnik u Crikvenici, a prije u Sušaku. Za njega se kaže da je »radi širenja komunizma 1 1/2 mesec dana stajao pod istragom redarstvenog povjerenika u Sušaku«. U drugom popisu (11. II 1930) dopunjuju se podaci o njemu. Naime, sada se navodi da je bio član jedne komunističke ćelije u Sušaku, da je od 5. veljače 1929 — dakle izravno poslije uvođenja diktature — sudjelovao u organizaciji komunističke omladine u Sušaku i

[65] Sresko načelstvo u Crikvenici, str. pov. br. 171/1929 od 10. augusta 1929. — IHRPH. Iskaz općine Grižane od 6. XI 1929. »lica koja su pod policijskim nadzorom«. — Iz arhiva kotarske oblasti Crikvenica. — NKS.

radi toga bio u istražnom zatvoru kod sudbenog stola u Ogulinu i da je kod njega u Crikvenici izvršen pretres stana. Nije mu međutim ništa pronađeno, ali kotarski predstojnik dodaje o njemu da je »informiran da je još uvijek pristaša komunističke ideologije«. Uz njega, Kraševića, optužen je Stjepan Klanfar iz Klanfari (Crikvenica) da je 1926. sakupljao novčane priloge među radništvom na otoku Rabu za »žrtve reakcije« i za fond lista »Borbe«, koja je tada izlazila u Zagrebu.

Posebno se treba osvrnuti na komuniste Luku Marušića i Vjekoslava Jeličića jer su oni — za razliku od V. Kraševića i S. Klanfara — izrazitiji članovi KPJ i djeluju u daljnjem razvitku revolucionarnog radničkog pokreta u Vinodolu.

Kotarska oblast zna više o Luki Marušiću (iz Grižana, selo Marušići kbr. 10). Već u prvom popisu (10. VIII 1929) o njemu piše da je »radi komunizma po prvostepenom sudu u Beogradu dana 18. 5. 1928. broj 32167 sudjen na 1 godinu zatvora«. U izvještaju grižanske općine (6. XI 1929) navode se isti podaci i dodaje da je osuđen »kao komunistički propagator«. Najteže se optužuje i u drugom popisu (11. II 1930) kotarske oblasti u Crikvenici. Da je bio pod paskom policije potvrđuje i navod da je kod njega »obavljena kućna premetačina češće puta«. Iako mu se kod kuće nije ništa pronašlo niti je zapažena njegova »bilo kakva aktivnost«, ipak se traži »da ga se ne briše iz evidencije«.

Dok policija tako više pozna rad L. Marušića, ona ne otkriva njegovo tadašnje ponašanje i možebitni utjecaj njegov na radnike u Grižanima (što bi bilo korisno posebno istražiti), o Vjekoslavu Jeličiću, prema ovim popisima, ne zna ništa ili ne navodi što joj je možda poznato. Jer, pitanje je kako je V. Jeličić stavljen pod policijski nadzor veću u kolovozu 1929. odnosno stavljen je vjerojatno zato što je kotarska oblast u Crikvenici bila obaviještena policijskim kanalima o njegovu radu među proleterima u Beogradu koji je morao napustiti.

V. Jeličić je međutim bio dobro poznat policiji i evidentiran je kao komunista, kako to potvrđuju dopisi kotarske oblasti u Crikvenici i općinskog poglavarstva u Selcima iz 1932. godine. Tako je ovo izvijestilo 24. kolovoza 1932. o ponašanju V. Jeličića, ali taj izvještaj nije poznat. Spominje ga sresko načelstvo u dopisu od 26. rujna 1932. Kako je ono 17. rujna 1932. uputilo naređenje viših vlasti da »smesta preduzmu sve potrebne mere, da se akciji komunista stane blagovremeno na put pošto se u redovima komunista u poslednje vreme oseća izvesna živost« — to je općinsko poglavarstvo u Selcima javilo 20. rujna 1932. da su Vjekoslav Jeličić i Ivan Lončarić Papić mlađi »sumnjivi kao komunisti«, da su u mjestu, ali da ih nitko ne posjećuje.[66] Sreskom načelstvu ovo nije bilo dovoljno i ono je 26. rujna 1932. zatražilo »tačne podatke o Jeličić Vjekoslavu, kakvog je političkog i moralnog vladanja«. Sada je općinsko poglavarstvo dostavilo nešto opširniji izvještaj o V. Jeličiću. Za

---

[66] Popis sreskog načelstva Pov. br. 1526 i Pov. br. 806. — NKS. Vidi također: V. Antić, Prilozi povijesti radničkog pokreta u Vinodolu od 1930. do 1941. godine. Jadranski zbornik, IV/1959—1960, str. 250.

ilustraciju policijskog opisa jednog komuniste u Vinodolu iz onog vremena, a koji će se uskoro javno istaći u revolucionarnom radničkom pokretu vinodolskih mjesta, taj se izvještaj navodi u cjelini. On glasi:

> »Izvješćujem, da se je Jeličić Vjekoslav isticao kao komunista godine 1921. i 1922. kada je skoro čitavo mjesto Selce naginjalo komunizmu, nu poslije toga nakon što su raspuštene njihove organizacije, on se ne ističe kao pristaša komunizma.
>
> On se je posve povukao sa političkog polja i ne igra nikakvu odlučnu ulogu u mjestu, ali ipak držim da je i dalje zadojen komunističkim idejama, jer da se je popravio, bio bi stupio u koje mjesno nacionalno i viteško društvo, gdje bi imao vremena i prilike pokazati, da je sada drugog t. j. ispravnog političkog mišljenja u duhu državnog i narodnog jedinstva.
>
> Njegovo moralno vladanje je besprekorno.«[67]

Sa svoje strane općinsko poglavarstvo u Selcima nastavilo je pratiti rad V. Jeličića i njegovo kretanje, što potvrđuje njegov dopis sresskom načelstvu od 22. studenoga 1932. Ono javlja da je Jelčić postao agent Singera za prodaju šivaćih strojeva, i to u cilju zarade, jer je bio bez namještenja, za područje kotara Crikvenica i Novi Vinodolski. Ono ponavlja već poznate činjenice o Jeličiću, naime da je »svojevremeno bio gorljiv pristaša komunizma« i da se »i sada vodi u evidenciji politički sumnjivih lica«. Dodaje doduše i to da se on »više ne ističe kao komunista« — što pokazuje da općinsko poglavarstvo nije krajem 1932. još zapažalo Jeličićevu ilegalnu djelatnost ili joj nije pridavalo važnost — ali ipak, unatoč prethodnim riječima, piše da »nije isključeno da ne bi vršio kakvu nedozvoljenu propagandu«.[68]

Poznato je bilo dakle da u prvim godinama diktature u Vinodolu žive komunisti i da su pod policijskim nadzorom, a među njima Grižanac Luka Marušić, član KPJ od 1927. godine, i Selčanin Vjekoslav Jeličić, član KPJ od 1920. A njihovo prisustvo u Vinodolu upućuje na istraživanje njihove djelatnosti u njihovim rodnim mjestima. Iako Marušićeva ilegalna djelatnost od njegova protjerivanja iz Beograda 1929. godine među grižanskim proleterima i nije dovoljno poznata, odnosno o njoj možda nije dovoljno napisano, znalo se za njega da je komunista, da je kao takav osuđen, ali i da se nije odrekao svoga uvjerenja. A već te okolnosti bile su povoljne da je njegovo prisustvo u Grižanima i povremeno druženje s grižanskim radnicima moglo utjecati i na njihovo političko shvaćanje. To može potvrditi i činjenica što se zna da je Marušić u drugoj polovici 1935. sudjelovao u Grižanima u obnovi organizacije KPJ i pomogao u povezivanju grižanskih i bribirskih komunista.

Da osvjedočeni komunisti, članovi KPJ, nisu ni prvih godina diktature bili pasivni nego su, naprotiv, pratili politička zbivanja u zemlji i u svojoj sredini, da su i djelovali i utjecali na svoju okolinu, potvrđuje baš djelovanje V. Jeličića u Selcima. On je već 1929,a još više

---

[67] Pov. br. 831. — NKS.
[68] Pov. br. 624. — NKS.

1930. godine okupljao oko sebe radnike i školovane mladiće i na njih politički djelovao. U toku 1931. okupio je oko sebe više radnika i njima te tumačio politička zbivanja. Svi su oni znali da je on komunista i takvim ga smatrali. Od proljeća 1931. radio je kao zidar na gradnji Doma prosvjete — kojega je gradnja započeta dobrovoljnim radom selačkih radnika — pa je i tu priliku iskoristio da politički djeluje na pogodan način. Njegovo tadašnje djelovanje među mladima očitovalo se i u tome što je u Hrvatskoj pučkoj knjižnici posuđeno više knjiga na čitanje: 1928. godine posuđeno je bilo samo 194, 1929. već 351, a 1930. čak 503 knjige.[69] Upravo u prvim godinama diktature, od 1929. do 1932, V. Jeličić je u svom rodnom mjestu uvijek među radnicima i u užem krugu školovanih mladića. Tako je stekao ugled svojim razgovorima o političkim zbivanjima i, još šire, o društvu i njegovu razvoju pa je odmah vršio pozitivnu političku ulogu. Tim mladićima dao je, prema svjedočanstvu jednoga od njih, Huberta Jeličića, tada građevinskog tehničara »podstreka za sticaj saznanja o širim socijalnim stremljenjima za boljitak čovječanstva«, dao im je ono što im »škole nisu dale, ono što je on sam u životu naučio i izgradio«. Isti svjedok dodaje da su Jeličićeve misli i riječi djelovale na njih tako da su »stigli vrijeme«. A uspjeh svega toga, kako svjedok ilustrira, bio je ovaj:

> »I sad nam je jasno da ono što si nam često govorio, a što je tačno, da stub svih društvenih spoticanja kroz istoriju ratova i borbi ostaje kapital privatne svojine i društvene klase. To je bilo potrebno znati, ali škole nas o tome nisu učile... To si nas Ti naučio.«[70]

Napisano u predratno doba ,izravno poslije smrti V. Jeličića (1. XI 1937), a štampano početkom 1938. godine,[71] ovo svjedočanstvo dočarava lik komunista kakav je bio Jeličić i potvrđuje njegov politički utjecaj na mlađi naraštaj 30-ih godina. Ono nadalje kazuje kako su i onda širene napredne misli na tlu jednog vinodolskog mjesta i kako je jedan »gorljivi komunista«, kako je Jeličić nazvan u navedenom policijskom izvještaju, počeo ilegalno djelovati i djelovao samoinicijativno kao stari član Partije, iako je bio pod policijskim nadzorom.

U isto vrijeme, naime početkom 30-ih godina, u Bribiru se također okuplja grupa radnika naprednih pogleda na život i društvo. Uz Tomu Strizića, koji se još 1927. godine vratio iz Slavonske Požege, gdje je izučio krojački zanat, ali i upoznao napredne ideje i usvojio ih, okuplja se grupa istomišljenika.

U Bribiru je stalno živio Stjepan Brozičević. Mladen Blažičević vratio se iz Beograda, gdje je djelovao u sindikalnom pokretu, 1931. godine. Josip Kalafatić Malicija bio je na radu u Francuskoj, postao

---

[69] 50. godišnjica Hrvatske pučke knjižnice u Selcima. 1904 — 14. II 1954. Rijeka 1954, str. 56.

[70] Spomenica Vjekoslavu Jeličiću, načelniku općine Selce. 1901—1937. Izdala Pučka knjižnica Selce, 1938. Štamparija »Jadran« Kuzmana J. Najdića, Tetovo, Hubert Jeličić, Posle škole u mojemu selu, str. 51—52.

[71] Spomenica je štampana u Tetovu zato što je njen urednik tada službovao u tom gradu.

je član KPF, a po povratku nastanio se u Bribiru u drugoj polovici 1933. godine. Fabijan Antonić bio je zaposlen u Zagrebu, postao je član KPJ i istakao se u sindikalnom radu, a samo je povremeno boravio u Bribiru do jeseni 1935, kada se stalno nastanio. U djelatnost bribirskih komunista uključio se i Andrija Tus u razdoblju 1933/34.

Našavši se na okupu u vrijeme besposlice, slabih ekonomskih prilika i pritiska režima diktature, ovi su bribirski komunisti sakupljali naprednu literaturu kako bi mogli putem knjige i razgovora o njima početi širiti napredne ideje u redovima mladih ljudi. Kada je 1931/32. godine boravio u Bribiru kratko vrijeme Milan Kalafatić, vrativši se iz Francuske, gdje je kao član KPJ sudjelovao u radničkom pokretu, donio je i neke brojeve naprednih listova. Predao ih je na čitanje bribirskim komunistima i njihovim simpatizerima. S njima je počeo surađivati ,održavati ilegalne sastanke i na njima je govorio o društveno-političkoj situaciji i upućivao ih na organiziranu progresivnu djelatnost.

Ova je grupa tada formirala kružoke u pojedinim bribirskim selima (Kičeri, Jargovo-Podugrinac i Podskoči) u kojima su inače živjeli neki pripadnici ove grupe: u Kičerima Toma Strizić, u Podugrincu Stjepan Brozičević, u Podskoči Mladen Brozičević. Na tim kružocima proučavali su dozvoljenu i zabranjenu literaturu, pa je ovo grupno proučavanje koristilo mladim ljudima koji su završili samo osnovnu školu i trebalo ih je uputiti u razumijevanje osnovnih pogleda na ljudsko društvo i njegov razvitak.

Prateći također društveni život Bribira i želeći objasniti neke lokalne pojave, bribirski su komunisti u zimi 1933/34. godine osnovali svoju malu »tehniku« na poticaj Josipa Kalafatića Malicije. U njoj su umnažali letke koje je sastavljao Kalafatić i potom su ih širili po selima.[72]

Ova ilegalna djelatnost u Selcima na inicijativu V. Jeličića i u Bribiru koju potiče najviše Toma Strizić ,okupljajući istomišljenike, označuje obnovu napredne djelatnosti. Postupno i sve većim angažiranjem u tom radu dolazi i do obnove organizacije KPJ. U Selcima nju obnavlja V. Jeličić 1933. godine kao stari član Partije pošto su bili u mjestu sazreli uvjeti za takvu djelatnost i on postaje sekretar te organizacije. Isto tako i u Bribiru poslije uspješne ilegalne djelatnosti od 1930. do 1933. godine djeluje takva organizacija i njezin je sekretar Toma Strizić.

Međutim, djelatnost komunista u Selcima i u Bribiru bila je u početku ograničena na sama mjesta. Ipak to nije potrajalo dugo. Bribirski komunista Fabijan Antonić već je 1929. godine čuo za V. Jelića dok je radio u Zagrebu i od Đorđa Papića saznao za Jeličićeva politička gledišta. Davši Antoniću posebnu lozinku, Papić ga je uputio Jeličiću. Tako su se ovi upoznali (1931). Ali nije ostalo samo na tome. Putem

---

[72] Svi podaci o djelovanju komunista u Bribiru preuzeti su, ako nije drukčije označeno, iz knjige A. Tusa, Bribir u revolucionarnom pokretu i oslobodilačkom ratu. Zagreb 1971.

Antonića Jeličić se upoznao s Tomom Strizićem i Stjepanom Broziče-vićem i tako dolazi do međusobne suradnje komunista jednog i drugog mjesta. Oni su, po kazivanju Antonića, razmišljali kako da osim svoga ilegalnog rada djeluju i javno u svojim mjestima u dozvoljenim društvima, kako da okupljaju ljude i šire napredne misli.[73]

Značajka ove djelatnosti je u tome što je započela inicijativom komunista ovih dvaju mjesta i što se razvija njihovim nastojanjima, pregnućima i zalaganjima. To se zapaža pogotovo zato što su u to vrijeme aktivne partijske organizacije u Sušaku, Bakru i Hreljinu, pa je 1. svibnja 1932. bio osnovan i Okružni komitet KPJ za Hrvatsko primorje sa sjedištem u Sušaku. No njegovu djelatnost ne zapaža se tada na području Vinodola, ne dolazi do povezivanja i suradnje nego i bribirska i selačka organizacije rade samostalno i samo međusobno surađuju. Tako izolirani komunisti Vinodola nisu snosili nikakve posljedice hapšenja u Hreljinu, Bakru i Sušaku u svibnju 1934, a koje je završilo novim ogulinskim procesom i osudama komunista.[74]

Osim u Selcima i Bribiru napredna djelatnost razvija se od 1931. godine također u Ledenicama. Tamošnji komunisti na čelu s Milanom Mataijom i Petrom Komadinom imaju velik utjecaj u narodu. Iako u Ledenicama s dosta visokim brojem nepismenih nisu bile povoljne prilike za osnutak čitaonice ipak se i ovdje šire napredne misli, nabavljaju se i čitaju napredne knjige, radi se u kružocima i raspravlja se o raznim temama i događajima. Komunisti djeluju tada i u Krmpotama (o čemu vidi prilog pukovnika Josipa Butorca u ovom Zborniku).

Djelovanje komunista utjecalo je i na zauzimanje gledišta prema skupštinskim izborima 1931. godine, kada je bila podnijeta samo režimska lista sa tri kotarska kandidata. Naime, velik dio birača nije uopće glasao, njih do 60%.

Prema tome djelovanje komunista 30-ih godina uspješno je u Bribiru, Selcima, Ledenicama i Krmpotama. Oni su međusobno povezani, naročito s Tomom Strizićem. To traje sve do 1934. godine. Tada počinje još veća aktivnost komunista u svima mjestima.

A upravo te godine (1934) partijske organizacije u Selcima i u Bribiru razvijaju sve širu javnu djelatnost i počinju jače utjecati na politička i kulturna zbivanja u svojim mjestima. Komunisti postaju javni radnici. Pitanje je bilo kako razviti legalni rad u okviru postojećih društava u oba ova mjesta. Dok su u Selcima komunisti počeli djelovati u Hrvatskoj pučkoj knjižnici, napose od kada se ova u siječnju 1933. uselila u novosagrađeni dio Doma prosvjete, oni u Bribiru učlanjuju se u Zadrugu sv. Josipa kao humanitarno društvo i u Narodnu čitaonicu i u njima osvajaju pozicije.

---

[73] Fabijan Antonić, Sjećanja. Razgovor u motelu Ad Turres u Crikvenici 27. IV 1970. Snimljeno. Izvornik u prijepisu u Općinskom komitetu u Crikvenici.

[74] Bosiljka Janjatović — Petar Strčić, Dva spisa državnog tužioca u Sušaku 1934. god. o članovima i simpatizerima KPJ Radnički pokret..., Zbornik I, Rijeka 1970, str. 637.

U Selcima izbija sredinom 1934. godine jak sukob između Hrvatske pučke knjižnice i Sokolskog društva nakon što je Dom prosvjete preimenovan u Sokolski dom Prestolonasljednika Petra bez znanja i suglasnosti članova Knjižnice i mještana uopće. Kako je sokolstvo bilo oslonac diktature, to je taj sukob poprimio jako političko značenje i dobio obilježje borbe protiv režima. Borbu su poveli komunisti, nastupili su javno i na priredbi 8. srpnja 1934. zapravo protestirali svojim stihovanim manifestom pod naslovom »Pjesma žuljeva koji sagradiše Dom«. Okupivši napredne članove Knjižnice i imajući podršku većeg dijela mještana, osim grupe oko Sokolskog društva, komunisti Selaca uspijevaju da se vrlo brzo sazove izvanredna skupština Knjižnice i na njoj se izabere novi upravni odbor (22. VII 1934). Tako je započela borba za Hrvatsku pučku knjižnicu i za Dom prosvjete, vode je komunisti a usmjerava partijska organizacija kojoj je sekretar V. Jeličić, koji time stupa otvoreno u javni život mjesta. To se osjeća naročito od početka 1935. kada je Jeličić izabran u upravni odbor Knjižnice i preuzima dužnost knjižničara. To mu je omogućilo da se još više susreće s mladim članovima Knjižnice, da im preporuča napredne knjige — a ove je Knjižnica bila nabavila još krajem lipnja 1934. na inicijativu naprednih članova — da s njima razgovara o onome što su pročitali i da na njih politički djeluje. Tu je dužnost vršio savjesno i zdušno, a kako ju je shvaćao pokazuje njegov izvještaj knjižničara za 1935. godinu, iz koga se vidi da ga je pisao čovjek marksističkih pogleda.[75] Osim toga u Knjižnici je tada razvijena i društvena djelatnost, radi diletantska grupa i priprema priredbe i igrokaze. Ta aktivnost u Knjižnici poslije njena preuzimanja od strane naprednih snaga pod vodstvom komunista okupila je oko društva većinu mještana. Tako su u mjestu slabile pozicije Sokolskog društva stečene uz pomoć diktatorskog režima.[76]

I komunisti u Bribiru uspijevaju od sredine 1934. godine — gotovo paralelno s uspjesima postignutim u Selcima — postići velik utjecaj. Tada je osnovano Bribirsko sportsko društvo i okupilo mlade zainteresirane napose za nogomet. U to doba bribirska Narodna čitaonica postaje važno središte okupljanja naprednih ljudi. U nju se upisuju novi članovi ,a u jesen 1935. na godišnjoj skupštini u upravni odbor izabrani su uz predsjednika Nikolu Krajačića i trojica komunista: za tajnika Josip Kalafatić Malicija, za blagajnika Fabijan Antonić i za knjižničara Toma Strizić, U okviru Čitaonice osnovane su čitalačke grupe, nabavljene su marksističke knjige i napredni časopisi i organiziran je tečaj esperanta. Toma Strizić kao knjižničar, a uz to i sekretar partijske organizacije, djeluje na isti način kao u Selcima V. Jeličić, pa se i u tome vidi zajedničko usmjeravanje kulturnoga rada u bribirskoj

---

[75] Izvještaj knjižničara Vjekoslava Jeličića tiskan je prvi put u knjižici »50. godišnjica HPH. u Selcima...«, str. 85—86 i drugi put u knjizi »Vinodolska Selca...«, str. 304—305.

[76] Pobliže o djelovanju naprednih snaga s komunistima na čelu u knjizi »Vinodolska Selca u borbi«.

Narodnoj čitaonici i selačkoj Hrvatskoj pučkoj knjižnici s izrazitim političkim ciljevima. Osim toga Strizić je i od svoje krojačke radionice stvorio političko središte. U njoj se održavaju sastanci, okupljaju se ljudi i Strizić s njima vodi prigodne razgovore vršeći i na taj način utjecaj na njihova politička shvaćanja.

Osim toga, poslije skupštinskih izbora (5. V 1935) počela je obnova djelovanja Hrvatske seljačke stranke (HSS). Bribirski komunisti djelovali su i u okviru mjesne i kotarske organizacije ove stranke u progresivnom smjeru, pa su došli u sukob s reakcionarima u toj stranci. To djelovanje komunista u okviru HSS protezalo se na područje Bribira, Ledenica i Zagona. Na skupštini te stranke u Novom Vinodolskom izbio je sukob u pogledu izbora kotarskog rukovodstva, ali je pobijedila lista koju su predložili komunisti. Za predsjednika bio je izabran Milan Mataija, a za tajnika Toma Strizić. Do tada član Zadruge sv. Josipa i njezin računovođa te knjižničar Narodne čitaonice u Bribiru, Strizić sada preuzima i novu javnu političku dužnost na nivou kotara.

Zauzevši svojim radom značajne pozicije u svojim mjestima i jačajući svoje redove, komunisti Bribira i Selaca istupaju politički javno na dva zbora HSS pokazujući time da u Vinodolu djeluju i napredne snage. To su manifestirali na kotarskom zboru HSS u Novom Vinodolskom u studenom 1935. kada su Bribirci, Ledeničani i Zagonjani nastupili parolama naprednog sadržaja. Još je snažniji bio istup komunista Selaca i Bribira na velikom zboru HSS u Crikvenici za cijeli Vinodol i otok Krk 22. prosinca 1935. Oni su tada nosili razne parole, a posebno je bila zapažena ona »Tražimo savez sa SSSR« koju je inicirao V. Jeličić. Zbog toga je sutradan bio uhapšen s dvojicom Selčana, Ivanom Antićem i Andrijom Kršulom.[77]

Iste godine (1935) partijski je rad obnovljen i u Grižanima. Dolaskom Bariše Petrovića, tada studenta u Pragu, u rodno mjesto i poslije njegova razgovora s komunistom Lukom Marušićem o tadašnjim lokalnim prilikama, osnovana je organizacija KPJ. Osim Petrovića sačinjavali su je Ivan Franović (selo Barci), Ivan Mavrić Karlin (selo Mavrinci) i Ivan Mužević Lazarin (selo Blaškovići). Iz Praga Petrović je donio ilegalnu partijsku štampu, časopis »Proleter« i razne brošure.

S osnutkom partijske organizacije u Grižanima radnički pokret Vinodola ulazi u novu fazu. Naime, Petrović se putem Luke Marušića, koji se kao krojački radnik dobro poznavao s Tomom Strizićem i znao njegova politička gledanja i njegov rad u Bribiru, upoznaje s bribirskim komunistima i s njima održava prvi sastanak 11. studenoga 1935. u Grižanima. Pošto je saznao i za rad komunista u Selcima, Petrović se u Bribiru sastaje i s njima. Prisutni su bili Vjekoslav Jeličić i Ivan Jeličić, a iz Bribira Tomo Strizić, Stjepan i Juraj Brozičević i Fabijan Antonić. Sastanak je održan u krojačkoj radnonici Tome Stri-

[77] Slikovnu dokumentaciju o ovom političkom istupu u knjizi »Vinodolska Selca . . .«, str. 300—301.

zića. Razgovarali su o suradnji triju partijskih organizacija: bribirskoj, grižanskoj i selačkoj.[78]

Ali dolaskom Petrovića i osnutkom organizacije KPJ u Grižanima te sa susretima s komunistima Bribira i Selaca stvoreni su također uvjeti za širu suradnju u cijelom Vinodolu. Kako je Petrović kao član KPJ radio u tehnici CK KPJ u Pragu, to je sada uspostavljena izravna veza s najvišim partijskim forumom, što je naročito koristilo za dobivanje ilegalne literature. No u želji da suradnja vinodolskih komunista bude organizirana i čvrsta, stalna, spomenute tri partijske organizacije osnivaju početkom 1936. zajedničko partijsko tijelo, Komitet, kako je jednostavno nazvano. Za sekretara Komiteta izabran je Vjekoslav Jeličić kao najistaknutiji i najizgrađeniji član Partije u to doba u Vinodolu, a za organizacionog sekretara Fabijan Antonić, koji se do tada već bio istakao u partijskom radu. S osnutkom Komiteta objedinjen je cjelokupni rad Partije u Vinodolu i time započinje intenzivnije djelovanje komunista. A sve tri partijske organizacije preuzele su zadatak da Partija proširuje svoje djelovanje prema Novom Vinodolskom, Ledenicama i Zagonima (zadužen Bribir), u Crikvenici i Dramlju (zadužena Selca) i prema Triblju i Driveniku (zadužene Grižane).

Od sada, čvršćim povezivanjem triju partijskih organizacija, grižanske, bribirske i selačke, i sve uspješnijom suradnjom selačke i bribirske, kojima su sekretari bili sve istaknutiji borci za radnička prava, Vjekoslav Jeličić i Toma Strizić — kada se B. Petrović 1937. vratio u Prag na dovršenje svojih studija — nastaje za radnički pokret Vinodola razdoblje sve većih uspjeha i uspona. Uspješnije širenje socijalističkih ideja, čitanjem napredne literature, razgovorima i diskusijama u užem krugu, pa i u širem, u čitaonicama i drugim društvima, zahvaća sve više sva vinodolska mjesta. S Ledenicama i Krmpotama i do tada je podržavao veze Toma Strizić kao pčelar putem pčelarske zadruge.

Inače Strizić je počeo politički surađivati s Milanom Mataijom i Petrom Komadinom možda već 1931. godine. Oni su tada rasturali letke s pozivom na apstenciju skupštinskih izbora. To su bili mačekovski pozivi na apstinenciju, a preneseni su vjerojatno iz Bribira u Ledenice. Od 1932. godine politička suradnja Strizića s Mataijom i Komadinom je stalna i Strizić im dostavlja naprednu literaturu.

Strizić uspostavlja vezu i s Novim Vinodolskim upoznavši se s Ivanom Šebaljom. U početku 1936, upravo kada je osnovan Komitet — koji se danas u literaturi naziva Međukotarski komitet, prvi put tako u Tusovoj knjizi o Bribiru, ili Komitet KPJ za Vinodol u Antićevoj knjizi o Selcima — u Crikvenici je počela djelovati sindikalna podružnica Ujedinjenog saveza hotelsko-kavansko-gostioničarskih namještenika i radnika. Povevši borbu za poboljšanje uvjeta rada u ovoj struci, ova podružnica uspijeva s poslodavcima sklopiti kolektivni ugovor (22. VII 1936) o radnim, plaćevnim i kvalifikacionim uvjetima ugostiteljskog

[78] Bartol Petrović, Stvaranje organizacije KPJ na području Hrvatskog primorja. Radnički pokret ... zbornik I, str. 137—142.

osoblja u Crikvenici, Selcima i Novom Vinodolskom s važnošću do kraja 1939. godine.[79] To je bio velik uspjeh partijskih organizacija i njihova Komiteta, a u radu podružnice isticao se naročito Luka Vinketa.

Sindikalna djelatnost u Vinodolu onih godina je uopće jako razvijena, bilo u okviru URSS-a ili HRS-a, ali je i ova bila pod utjecajem komunista. Tako su već 1934. i 1935. godine osnovane podružnice građevinskih radnika URSS-a u Novom i Crikvenici, a kasnije, 1938. godine, i u Selcima. Iste godine, a možda već 1937, osnovana je podružnica URSS-a građevinskih radnika u Bribiru i na području Ledenica. Godine 1936. osnovane su organizacije HRS-a građevinskih radnika u Crikvenici i Novom, ali su i na njihovo djelovanje utjecali komunisti. U Novom je u rukovodstvu toga sindikata bio jedno vrijeme i Petar Komadina po dogovoru sa Strizićem i M. Mataijom. Ledenički su komunisti posebno djelovali u sindikalnim podružnicama šumskih radnika zajedno s Drežničanima vjerojatno od 1936. godine, ali je suradnja s njima postojala i prije. Tako su radnici hrvatske narodnosti i oni srpske iz Drežnice već u to vrijeme stvarali osnovu bratstva u svojoj klasnoj borbi, što se tako izrazito odrazilo poslije kapitulacije Jugoslavije u pripremama i početku NOB-a. To je divan primjer zajedničke borbe proletera Hrvata iz Ledenica i Srba iz Drežnice protiv buržoazije, a u toku NOB-a protiv okupatora i ima povijesno značenje. Nešto slično događalo se također na području Krmpota i Brinjskog gornjeg kraja, a što se posebno odrazilo među radnicima na pilani u Vodicama kraj Alana.

Uspjeh sindikata očituje se također u sklapanju kolektivnih ugovora. Osim ugostiteljskih radnika takav su ugovor sklopili 1936. godine i građevinski radnici u Crikvenici, zatim 1938. i 1940. godine u Novom, kao i radnici u novljanskom rasadniku.

Uspjesi sindikata vide se također u organiziranju štrajkova. U kolovozu 1936. godine bribirski su komunisti organizirali štrajk u Mljekarskoj zadruzi. Završio je s uspjehom. Iste godine izbio je štrajk građevinskih radnika u Novom i onih na cesti Crikvenica — Šmrika. Osim štrajka ugostiteljskih radnika u srpnju 1937. godine, ledenički su komunisti organizirali tada posebnu masovnu akciju za zaštitu radnika. Ugroženi u svojoj egzistenciji radnici u prijevozu drva iz pilane na Mošunama srušili su kamion vlasnika te pilane Ivana Statina u provaliju, jer su bili izbačeni s posla. S cijelim stanovništvom ledeničkog područja radnici su se oduprli i svima mjerama žandarmerije i kotarske oblasti u Novom. (O ovoj akciji vidi prilog Petra Frkovića na kraju ove rasprave u ovom Zborniku, str. 77.)

Ali razvivši tako širu političku djelatnost, komunisti Vinodola i njihove partijske organizacije, djelujući javno u dozvoljenim društvima, naročito u knjižnicama i čitaonicama, sukobili su se s reakcionarnim

---

[79] Pobliže o tome: V. Antić, Prilozi povijesti radničkog pokreta..., str. 274—280 sa slikom ugostiteljskog osoblja u štrajkaškom logoru u Crikvenici 14. srpnja 1937, str. 278.

elementima u svojim mjestima, a onda i šire. U Selcima je pooštren sukob između naprednih snaga i komunista na čelu u Hrvatskoj pučkoj knjižnici i režimskog Sokolskog društva u borbi za Dom prosvjete i za napredni rad u mjestu. Banska uprava u Zagrebu pokušala je sazivanjem javne rasprave u Selcima 27. veljače 1936. u prisustvu zainteresiranih strana primorati napredne snage Knjižnice na popuštanje kako bi spasila opstanak Sokolskog društva i njegov rad u Sokolskom domu Prestolonasljednika Petra. Ali otpor predstavnika Knjižnice na samoj raspravi, odlučnost upravnog odbora Knjižnice, u kome su odlučivali i komunisti, rukovođeni smjernicama partijske organizacije, nije bio slomljen. Uspjeh komunista bio je u tome da se na zahtjev Knjižnice imalo ukloniti sokolsko ime s Doma, kako to potvrđuje nagodba sklopljena na spomenutoj raspravi.[80] Štoviše, pošto se Sokolsko društvo usprotivilo skidanju sokolskog imena, iako su njegovi delegati potpisali nagdbu, napredne snage u Knjižnici pod vodstvom komunista uspijevaju svojom taktikom ukloniti s Doma sokolsko ime, pa čak i kraljevsku oznaku uz to ime. Sve se to dogodilo u ožujku 1936. Nikakve prijetnje i ultimatumi od strane sokolstva to nisu spriječili, a na Dom više nije nikada vraćeno sokolsko ime s kraljevskom oznakom, iako je bilo pokušaja da se to učini. Dom je poslije toga više godina, do rujna 1939, ostao bezimen. U toj činjenici uočljiva je slabost sokolstva i režima u političkim prilikama 1936, 1937, 1938. i prve poloviice 1939. godine da ponovno nametnu sokolsko ime s kraljevskom oznakom, a istodobno jakost naprednih snaga s komunistima na čelu što su doveli do takovg stanja i onemogućili sokolstvu i režimu novi diktat o imenu Doma, kako su to učinili početkom 1934. godine.

U Selcima su dakle komunisti s naprednim snagama u Knjižnici vodili od sredine 1934. oštru političku borbu sa Sokolskim društvom u Selcima, Vinodolskim sokolskim okružjem u Crikvenici i Sokolskom župom u Sušaku te s režimom, koji je podržavao, branio i štitio režimsko sokolstvo, kakvo je ono tada bilo. Ta je borba kulminirala zaista početkom 1936. godine kada su napredne snage s komunistima izvojevale u stvari već odlučnu pobjedu, koju režim, uz sve poduzete mjere, nije mogao spriječiti. I unatoč svima prijetnjama, premještajima državnih službenika koji su djelovali u Knjižnici, i drugim napadajima, kulturno-prosvjetni rad je nastavljen i političko djelovanje komunista nije bilo prekinuto. Iako je Sokolsko društvo u jednoj pisanoj optužbi, upućenoj banu Savske banovine 14. siječnja 1936. naglasilo da mu je »*nemoguće skrštenih ruku gledati ovakav komunistički rad u Sokolskom domu*« (potcrtao V. A.), u kome je naime bila smještena Knjižnica kao u svojoj kući, zapravo u Domu prosvjete, kako se u početku i zvao, komunisti nisu sustali u radu i nastavili su borbu do kraja, do krajnje pobjede.[81]

---

[80] Tekst nagodbe i faksimil originala nagodbe u knjizi »Vinodolska Selca . . .«, str. 331—333.

[81] Koncept dopisa kod autora ovog priloga. Tekst objavljen u cjelini u knjizi »Vinodolska Selca . . .«, str. 317—318.

Suprotno tome, u Grižanima i Bribiru napredne su snage s komunistima na čelu morale voditi borbu s križarskim društvima koja su osnivali svećenici. U Grižanima je osnovano Križarsko bratstvo već potkraj 1934. godine, nazvano »Julije Klović«, a u početku 1936. i u Bribiru. U ovim mjestima križari priređuju zabave; ono u Grižanima imalo je svoju čitaonicu i proslavilo je 100-godišnjicu hrvatske himne; održavaju predavanja i blagoslivljaju svoje zastave (oni u Bribiru 29. VI 1936). O njihovu radu često piše sušačka klerikalna »Istina«.[82] Ali ona ujedno i napada sve napredne snage i njihov rad u Vinodolu. Početkom 1936 (19. I) u članku »Profanacija hrvatske himne u Selcima« ovaj je tjednik prvo napao komuniste u Selcima, žigošući nošenje na zbor HSS u Crikvenicu tablu s natpisom »Tražimo savez sa SSSR« i tražeći da se u raznim mjestima spriječi da »ovakve mizerije« — kako naziva sve napredne snage — narodu »pune glave sa raznim židomarksističkim glupostima«.[83] Nadalje, »Istina« se obara na »domaće bezbožnike«, kakvo ime daje komunistima u Grižanima, a naročito u Bribiru, o kome više i piše. U nekoliko članaka taj se tjednik obara na rad naprednih snaga u Bribiru,[84] a meta mu je u prvom redu komunista Toma Strizić, već tada istaknuta politička ličnost u mjestu, i uz Vjekoslava Jeličića iz Selaca, poznat u cijelom Vinodolu. List mu čak daje oznaku »vođe, profesora, rasadnika bezboštva u Bribiru«. Međutim, nastojanje križara i svih reakcionarnih pojedinaca u Bribiru, kao ni onih u redakciji »Istine«, nisu uspjeli da se okalja lik Tome Strizića. Svi su dobili odlučan odgovor iz samog Bribira. Naime u sušačkom naprednom tjedniku »Hrvatska misao«, koja je izlazila kao neslužbeno glasilo HSS pod uredništvom Ante Balena, a u kojoj su inače surađivali sušački komunisti, izašla su u odbranu Tome Strizića, a time i bribirskih komunista uopće, dva članka. Prvi je kao odgovor Radničko-podupirajuće zadruge sv. Josipa u Bribiru ,a drugi s naslovom »Pas laje, ali bez uspjeha« kao odgovor bribirskih društava — Zadruge sv. Josipa, Narodne čitaonice i Bribirskog nogometnog kluba.[85]

U Ledenicama su se tamošnji komunisti borili protiv utjecaja popa-ustaše Stipe Vučetića i u tome uspijevali širećI u narodu napredne ideje.

Ali svi napadaji nazadnih krugova, ondašnjih sokola u Selcima, i križara u Grižanima i Bribiru, nisu uspjeli suzbiti utjecaje komunista u Vinodolu, a ni režim nije mogao da onemogući njihovu djelatnost, koja je bila sve više razvijenat. U obračunu s komunstima u Bribiru, u Zadruzi sv. Josipa, u cilju da ih se izbaci iz tog humanitarnog društva, komunisti su, naprotiv, ojačali svoje snage i pozicije: u novi upravni odbor Zadruge bili su na godišnjoj skupštini osim Tome Strizića, koji

---

[82] O križarima pobliže: V. Antić, Prilozi povijesti radničkog pokreta..., str. 281—282. Navedeni su svi brojevi »Istine« koja o njima piše.

[83] Istina, III, 4, Sušak, 19. I 1936, str. 4. Faksimil članka u knjizi »Vinodolska Selca...«, str. 320.

[84] Brojevi »Istine« navedeni su u raspravi »Prilozi povijesti radničkog pokreta...«, str. 283, bilj. 105.

[85] Hrvatska misao, I, 14, Sušak, 8. III 1936, str. 2.

je već bio u tom odboru, izabrani Fabijan Antonić, koji je od jeseni 1935. stalno živio u Bribiru, i Jasip Kalafatić Malicija.[86]

No jakost naprednih snaga s komunistima na čelu izbila je najjače na vidjelo na općinskim izborima 8. studenoga 1936. U Bribiru je pobijedila nezavisna lista, a u Selcima HSS, ali s komunistom na čelu. Za načelnika su bili izabrani članovi KPJ, u Selcima Vjekoslav Jeličić,[87] u Bribiru Stjepan Brozičević. S tim pobjedama u dva vinodolska mjesta postalo je očito da je javna djelatnost komunista putem knjižnica i čitaonica i drugih društava u Vinodolu dovela do ovih rezultata. Tu istinu više nije bilo moguće sakrivati. U predizbornoj agitaciji Komitet je izdao i svoj proglas, u kome je iznio ekonomsku problematiku oba kotara, Crikveničkog i Novljanskog. Sastavio ga je i umnožio Vjekoslav Jeličić, sekretar toga Komiteta ,a proglas je bio potpisan sa »Pokrajinski komitet KPJ za Hrvatsko primorje«, na što su se odlučili sami vinodolski komunisti.[88]

A poslije ovakve izborne pobjede u dva jaka uporišta naprednih snaga, kakva su bila u ono vrijeme Selca i Bribir, komunisti nižu uspjehe i u drugim mjestima u toku 1937. i 1938. godine. U srpnju 1937. u Crikvenici je osnovana Narodna čitaonica uz suradnju Knjižnice u Selcima i Čitaonice u Bribiru, pa su od tada sva tri društva usko surađivala. Kao komunisti u Crikvenici tada se ističu Ivan Brozičević, koji je izabran za predsjednika Čitaonice, i Mirko Briški, izabran za njenog potpredsjednika.[89] Onda je Narodna čitaonica osnovana i u Dramlju na poticaj komunista i uz aktivnost mladih. U Grižanima tada nije uspjelo osnovati čitaonicu zbog otpora iz okoline HSS, koja je smatrala da se osniva »komunistička čitaonica«, ali je uspjelo održati tečaj esperantskog jezika za napredne mlade ljude. Između Bribira i Novog Vinonolskoga uspostavljena je stalna i čvršća veza. Toma Strizić je već od 1935. godine održavao vezu s Matom Žanićem, ali je početkom 1939. godine blizu klaonice u Novom Vinodolskom održan zajednički bribirsko-novljanski sastanak. Iz Bribira su prisustvovali Toma Strizić i Blaž Kalafatić, a iz Novoga Vinodolskoga Franko Krišković, Ivan Zoričić Paladin i Ivan Šebalja. Od tada se iz Bribira sva štampa, koju je inače donosio iz punkta u Selcima Josip Skočilić Kurilo, šalje u Novi Vinodolski, a prenosio ju je Blaž Kalafatić, tada već Strizićev bliski suradnik.[90] Nastavlja se također djelatnost u Ledenicama gdje osim M. Mataije i P. Komadine djeluje komunista Ladislav Vivoda.

Uz sve navedeno, o stanju radničkog pokreta u Vinodolu godine 1937. govori i odlazak naprednih pojedinaca, na poticaj KPJ, u Špa-

---

[86] A. Tus, Bribir..., str. 46.

[87] O radu Vjekoslava Jeličića kao načelnika vidi u knjizi »Vinodolska Selca...«, u poglavlju »Općinska uprava u Selcima pod vodstvom načelnika komuniste«, str. 407—431.

[88] A. Tus, Bribir..., str. 54.

[89] O Narodnoj čitaonici u Crikvenici vidi pobliže u knjizi »Vinodolska Selca...«, u poglavlju »Osnutak Narodne čitaonice u Crikvenici3, str. 407—431.

[90] A. Tus, Bribir..., str. 73—74.

njolsku da se bore protiv fašizma. To je svakako bio jedan od znatnih uspjeha djelatnosti Partije u Vinodolu i treba ga istaći u okviru ostalih uspjeha tih godina. (Pobliže o tome vidi prilog generalpukovnika Vicka Antića, Španjolski borci Vinodola u NOB-i u ovom Zborniku.)

No sva ta djelatnost komunista u Vinodolu putem organizacija KPJ do sredine 1938. godine još je uvijek samostalna, bez čvršćih veza s forumima KPJ u zemlji. Ali te su veze ipak povremeno postojale. Na to upućuje i odlazak Vinodolaca u Španjolsku, No vinodolski komunisti pokušavaju uspostaviti veze s Partijom u Zagrebu, kako je to posebno nastojao Ivan Jeličić Tominčić, koji je poslije smrti Vjekoslava Jeličića (1. XI 1937) vršio dužnost sekretara partijske organizacije u Selcima. Jeličić je neke veze i podržavao, iako se o njima ne zna mnogo, pa je donosio partijsku štampu iz Zagreba u Vinodol. Tada je Ivan Jeličić, kao izgrađeni komunista, uz Tomu Strizića vrlo istaknut član KPJ i vrlo agilan u radu. Međutim, u jesen 1938. vinodolski komunisti uspijevaju uspostaviti vezu s partijskom organizacijom u Sušaku, tada već jakim revolucionarnim središtem Hrvatskog primorja, posredstvom Milana Slanoga i Zvonka Petrinovića. Vezu je održavao Rade Šupić, vrlo aktivan član KPJ u Sušaku, s Ivanom Broničevićem, a sastajao se i s ostalim vinodolskim komunistima. Tako uspostavljena veza između Vinodola i Sušaka održana je sve do drugog svjetskog rata, a čvršća je napose od jeseni 1940. godine kada je u Sušaku obnovljen rad Okružnog komiteta KPJ za Hrvatsko primorje i za njegovog sekretara izabran Rade Šupić. Poslije uspostave veze sa Sušakom u Vinodol je češće dolazila i partijska štampa, naročito »Proleter«, a upućivane su i upute za rad, pa je stoga i aktivnost Partije u Vinodolu pred drugi svjetski rat sve šira i plodnija.

Utjecaj komunista u Vinodolu bio je sve veći i širi. Oni nisu ni prije ni sada bili zatvoreni u kružoke i organizacije nego su djelovali u narodu na razne načine, tumačili događaje i ukazivali na probleme. Da je taj utjecaj bio takav, potvrđuje i to što su buržoaske vlasti nastojale ugušiti komunistički pokret osnivanjem antikomunističkih komiteta. Ministarstvo unutrašnjih poslova poslalo je posebne upute u tu svrhu početkom 1937. godine, koje su primili i sreski načelnici u Vinodolu, u Crikvenici i Novom Vinodolskom. U mjestima Crikveničkog kotara takvi su komiteti tada i osnovani, dok je sreski načelnik u Novom obavijestio »da se u ovom srezu za sada ne osjeća potreba za osnivanje antimarksističkih komiteta« (pobliže u »Vinodolska Selca . . .«, str. 437).

Međutim, da je utjecaj komunista postojao i dalje potvrdile su same režimske vlasti kada su početkom 1940. htjele uputiti »na posebni boravak osobe koje remete red i mir«, dakle internirati ih u posebne logore. U dopisu sreskog načelstva u Novom od 11. ožujka 1940, navode se »komunistički simpatizeri« koje treba internirati. To su iz Novoga Ivan Šebalja, Petar Petrinović, Vinko Žanić, Franjo Krišković, Mate Piškulić i Edo Butković (iz Povila), iz Bribira Tomo Strizić,

iz Ledenica Petar Komadina i Milan Mataija i iz Zagona Stjepan Baričević i Anton Rupčić.[90a]

Iz Crikveničkog kotara bili su predloženi za internaciju Gojko Antić iz Selaca, Branko Otmar i Ivan Matijević iz Crikvenice, Ljubo Manestar i Josip Pilaš iz Dramlja te još pet osoba.[90b]

Do internacije tih osoba doduše nije došlo, ali su već sami popisi za oba kotara pokazali da vlasti prate komunističku djelatnost i da čak znaju i dio nosilaca te djelatnosti.

No sve te mjere nisu uspjele ugušiti utjecaj komunista i njihov ilegalni i legalni rad. On je zapažen i na općinskim izborima 19. svibnja 1940. U većini mjesta za općinske odbornike izabrani su članovi HSS-a, što se dogodilo i pod utjecajem komunista. Ali u Bribiru su komunisti uspjeli ponovno izabrati za načelnika člana KPJ Stjepana Brozičevića, što predstavlja velik uspjeh ne samo Bribira nego cijelog Vinodola. U Bribiru HSS više nije imala utjecaja. U Selcima se tako nije dogodilo. Poslije smrti Vjekoslava Jeličića sada je sticajem raznih okolnosti izabran pristaša HSS-a na njenoj listi.

Tako se i u toku 1940. osjeća utjecaj komunista u Vinodolu, čak je njihova aktivnost veća i opsežnija, što se manifestira i početkom 1941. godine.

Uz sve stalnije i čvršće veze Vinodola s Okružnim komitetom KPH u Sušaku ova je aktivnost i dovela do toga da je Rade Šupić poslao Ivanu Brozičević upute za održavanje šireg sastanka vinodolskih komunista. Uz suradnju s njima, a naročito s Tomom Strizićem kao sekretarom bribirske organizacije i Vjekoslavom Lončarićem kao sekretarom organizacije u Selcima, Brozičević je i zakazao taj sastanak. Održan je 12. siječnja 1941. u predjelu Borića iznad Selaca. Uz Radu Šupića prisustvovao je i Rade Končar, tada sekretar CK KPH, ali o njemu i o njegovoj funkciji u Partiji vinodolski komunisti razumljivo nisu bili obaviješteni.[91]

Taj je sastanak za vinodolske komuniste imao dvostruko značenje. S jedne strane potvrđen je i priznat sav njihov rad od obnove partijske djelatnosti, od obnove partijskih organizacija u pojedinim mjestima Vinodola: u Selcima, Bribiru, Grižanima, Ledenicama, Crikvenici, Dramlju, kao i pojedinačni njihov rad u drugim mjestima Vinodola. S druge strane, izlaganje Rade Končara na tom sastanku imalo je karakter ohrabrenja i uputa za proširenje rada Partije, za okupljanje novih proletera u partijske redove, za pravilno tumačenje političkih događaja u zemlji i u svijetu i pripremanje naroda za otpor i borbu protiv fašizma.

[90a] Dopis sreskog načelnika u Novom, Pov. broj 366—1940, IHRPH — Zagreb. Grupa XX, k. II/2.

[90b] Prema pismenom saopćenju M. Plovanića.

[91] O sastanku u Borićima pobliže u knjizi »Vinodolska Selca...«, u poglavlju »Sastanak komunista Vinodola s Radom Končarom u Selcima (12. I 1941)« sa slikama sudionika i njihovim izjavama na str. 501—509.

S obzirom na sve to sastanak vinodolskih komunista s Radom Končarom, u prisustvu Rade Šupića, zbog usmjeravanja daljnje aktivnosti partijskih organizacija u Vinodolu dobio je svoje povijesno značenje.

*
* *

Poznavanje tokova radničkog pokreta u Vinodolu od pojave socijalističkih ideja do prvog svjetskog rata, u oblicima kako su se u onim prilikama manifestirale, osnutka Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) odnosno od Vukovarskog kongresa Komunističke partije Jugoslavije i njenoga legalnog dvogodišnjeg rada (1919—1920), zatim njenoga ilegalnog rada (1921—1941) — samo je po sebi značajno a za povijest potrebno i korisno. Naročito je upoznavanje razdoblja od obnove organizacije KPJ 30-ih godina i njihova rada do kraja tih godina i početkom 1941. posebno značajno za razumijevanje događaja poslije kapitulacije stare Jugoslavije. Upravo poznavanje onoga — bar u glavnim crtama, kako je ovdje pokušano dati — što je prethodilo početku narodnooslobodilačke borbe, što je dovelo do još jednog značajnog sastanka vinodolskih komunista u uvali Jesenova, južno od Selaca, u srpnju 1941. godine, znači shvatiti kontinuitet u djelatnosti KPJ u Vinodolu. Shvativši to, a na temelju ovog sažetog izlaganja svih zbivanja od 1919. do 1941. godine, znači razumjeti i odluke vinodolskih komunista na julskom sastanku 1941. godine i konačno u pravoj svjetlosti vidjeti i osnutak partizanskog logora i formiranje borbene jedinice na Viševici kao početak narodnooslobodilačke borbe na području Vinodola u uskoj suradnji s cijelim Hrvatskim primorjem, s Gorskim kotarom i Drežnicom. Boreći se na stazama Partije u razdoblju legalnog i ilegalnog rada, Vinodol je i 1941. godine pošao putem Partije na njen poziv na čelu s Josipom Brozom Titom u oružanu borbu protiv okupatora i ustaša, ne priznavajući kvislinšku tvorevinu NDH. Tako je potvrdio svoju vjernost idealima radničke klase i njegove avangarde — Komunističke partije Jugoslavije.